

رووداو له لیریکی و ئیپیک له ئه‌ده‌بی میلی کوردیدا

د. آزاد محمد سعید

به‌شی کوردی کۆلیژ په‌روه‌رده، زانکۆی کۆیه، هه‌ولیر، عیراق.

azad.mohammed@koyauniversity.org

زانباریه‌کانی تووژینه‌وه

به‌رواری تووژینه‌وه:

وه‌رگرتن: 2020/1/8

په‌سه‌ندکردن: 2020/2/9

بلاو کردنه‌وه: زستان 2020

ووشه سه‌ره‌کییه‌کان:

*Event, Lyric, Epic, The
difference between
event in Lyrica & Epic,
The Popular Kurdish
literature*

Doi:

10.25212/lfu.qzj.5.1.2

پوخته

ئهم لێکۆڵینه‌وه‌یه به‌ ناو نیشانی (رووداو له لیریکی و ئیپیک له ئه‌ده‌بی میلی کوردیدا) له دوو به‌ش و پێشه‌کی و ئه‌نجام و پوخته‌ی به‌ زمانی کوردی و عه‌ره‌بی و ئینگلیزی پیکهاتوووه . له به‌شی یه‌که‌م له ته‌مه‌ری یه‌که‌مدا پێناسه و چه‌مکی رووداو و لیریکی و ئیپیکه ، له‌ته‌مه‌ری دووهمدا رووداو له لیریکی و ئیپیک له ئه‌ده‌بی کوردیدا له به‌شی دووهمدا جیاوازی ره‌گه‌زی رووداو له لیریکی و ئیپیکدا ته‌مه‌ری دووهم پیکهاتوووه له چه‌ند نمونه‌یه‌کی ئه‌ده‌بی میلی کوردیدا . دیاره فه‌زای رووداو له هه‌ندیک له ژانری ئه‌ده‌بیدا کورته و له هه‌ندیکه‌ی دیکه‌دا درێژه به‌پێی بنه‌مای هونه‌ری هه‌ریه‌ک له لیریکی و ئیپیکدا رووداو جیاوازیان هه‌یه له رووی فه‌زای کورته‌ی و درێژی و کات و زۆری که‌سیته‌ی و فراوانی شوێنه‌وه ، له‌م رووه‌وه به‌ چه‌ند ئه‌نجامه‌یک گه‌یشته‌وین له پێنج خاڵدا دیاریمان کردوووه ، نزیکه‌ی سازده سه‌رچاوه‌ی کوردی و عه‌ره‌بی و ئه‌لیکترۆنیم به‌کار هێناوه .

پیشه‌کی:

فۆلکلۆر به گشتی ئه‌و گه‌نجینه نه‌ته‌وه‌بیه‌یه که گه‌ل و نه‌ته‌وه‌خواه‌نبیه‌تی ، هه‌ر نه‌ته‌وه‌یک شانازی به که له پوری خۆی ده‌کات وه‌کو سه‌رخانیکی . ئه‌ده‌بی میلی پانتاییه‌کی فراوان له فۆلکلۆر له‌خۆ ده‌گریت رووداو له لیریکی و ئیپیک له ئه‌ده‌بی میلی کوردیدا ناو نیشانی بابته‌تی لیکۆلینه‌وه‌که‌یه . داستان فۆرمیکه‌ی گه‌وره‌یه ده‌چینه‌ی قالبی ئیپیکه‌وه ، به شیعری ده‌نووسریت ، رووداو گه‌لیکی زۆر و کاتیکی زۆر و له شوینیکی فراواندا به‌رجه‌سته ده‌کات ، به‌مه‌ره‌گه‌زانه ده‌ناسریته‌وه : گه‌وره‌یی شه‌ر و خۆشه‌ویستی مه‌زن و پال‌ه‌وانی ئه‌فسونای له‌خۆ ده‌گریت . له لیریکیدا چه‌ندین فۆرمی بچووک و فۆرمی گه‌وره‌ی ده‌بینین ، به‌لام نوسه‌رانی ئیپیک فۆرمه‌ گه‌وره‌کانی وه‌کو داستان و رووداو گه‌وره‌ی فراوانه‌کان له‌خۆ ده‌گرن ، رووداو له‌رووی تیۆرییه‌وه ، رووداو سه‌ره‌تا و ناوه‌راست و کۆتایی هه‌یه ، رووداو هه‌یه به‌زنجیره‌ ئاساییه‌که‌ی خۆی که تیایدا کاتی فیزیکی په‌یره‌وه ده‌کریت ، هه‌روه‌ها رووداو بازه‌یی و رووداو به‌ینا و به‌ین یان رووداو ته‌ریب ، رووداو تیکه‌له‌کیش .. هتد . زمان نه‌هینییه‌که له نه‌هینییه‌کانی مرۆف له‌دوای ده‌رکه‌وتنی نوسین ئه‌م نه‌هینییه‌ گواسترایه‌وه بۆ هونه‌ر، مرۆف له ئه‌ده‌با زمانی بۆ هه‌ر ژانریکی ئه‌ده‌بی به شیوازیکی به‌کار هیناوه . ئه‌م لیکۆلینه‌وه‌یه له پیشه‌کییه‌ک و دوو به‌ش و ئه‌نجام و کورته‌یه‌ک له لیکۆلینه‌وه‌که به‌ زمانی عه‌ره‌بی و زمانی ئینگلیزی خراوه‌ته‌روو ، به‌ لیستی سه‌رچاوه‌کان کۆتایی دیت ، به‌شی یه‌که‌م له دوو ته‌وه‌ر پیکهاتوه ته‌وه‌ری یه‌که‌م پیناسه و چه‌مکی هه‌ریه‌ک له لیریکی و ئیپیک و رووداو خراوه‌ته‌روو ، له‌ته‌وه‌ری دووه‌مدا لیریکی و ئیپیک و رووداو له ئه‌ده‌بی میلی کوردیدا به‌ نمونه‌وه‌ خراوه‌ته‌روو ، له به‌شی دووه‌م له ته‌وه‌ری یه‌که‌مدا جیاوازی رووداو له‌نیوان هه‌ریه‌ک له لیریکی و ئیپیکدا ، له ته‌وه‌ری دووه‌م پراکتیزه‌کردنی چه‌ند نمونه‌یه‌کی فۆرم و رووداو کورت و فۆرم و رووداو درێژ خراوه‌ته‌روو .

به‌شی یه‌که‌م

ته‌وه‌ری یه‌که‌م : پیناسه و چه‌مکی رووداو و لیریکی و ئیپیک .

رووداو یه‌کیکه له به‌گه‌زه هه‌ره گرنه‌گه‌کانی ئه‌ده‌ب به‌گشتی هه‌ر وه‌کو که‌سییتی و کات و شوین ؛ بابه‌تی بۆ رووداو کرچ وکاله " یه‌که رووداوی ته‌واوه "واته سه‌ره‌تاو ناوه‌راست و کۆتایی هه‌بیته "هه‌روه‌ها رووداو لاسایی کردنه‌وه‌ی کرداره " (عوسمان ، ۲۰۱۰ : ۱۵-۱۶) رووداو له کات و شوینیکی دیاریکراودا کاریکی شیاو یان نه‌شیاو به‌سه‌ر مروّقه‌کان دیت و سه‌ره‌تا و ناوه‌راست و کۆتایی هه‌یه ، گۆرائیکی ئاسایی یان ئاناسیی له ئه‌نجامی مملانئ و هه‌لکشان دیتته ئاراوه ، رووداو به‌ره‌و لوتکه به‌ره‌و چاره‌سه‌ر بوونی گری ده‌چیت ، له لوتکه‌دا وه‌رچه‌رخان رووده‌دات به‌لایه‌نی خۆشی و لایه‌نی ناخۆشیه‌وه ، دواتر خاو بوونه‌وه‌ی گری و چاره‌سه‌ر بوونی ته‌نگه‌ه و ئاسایی بوونه‌وه‌ی دیتته کایه‌وه ، خاله وه‌رچه‌رخانه‌که خۆینه‌رو بیسه‌ر و ته‌ماشاکه‌ر سه‌رسام ده‌که‌ن و چیرۆکی لئ ده‌بینن له دیمه‌نه خۆش و ناخۆشه‌کاندا .

"روولان بارت ۱۸۹۶، ۱۹۸۲" له میانی توپژینه‌وه‌یدا له بنیاتی ده‌قی روومان و به‌گه‌زه پیکه‌ینه‌ره‌کانیدا ، هه‌مان تیروانینه‌کانی فۆرمالیسته‌کان دووپات ده‌کاته‌وه‌و به‌گه‌زی رووداو به‌گرنه‌گه‌ری به‌بنیاتی ده‌قی روومان ئه‌ژمار ده‌کات " (جه‌لال ، ۲۰۰۹: ۲۵) ئه‌وه‌ی له چیرۆکدا ده‌بینریت رووداوه هه‌لده‌کشئ تا ده‌گاته‌ ترۆپک ، دواتر له ترۆپکدا وه‌رچه‌رخان رووده‌دات ، به‌ره‌ به‌ره‌ رووداو داده‌کشئ تا ده‌گاته‌ خالی ئاسایی بوونه‌وه ، ئه‌مه‌ چیرۆک و خۆشیه‌که ده‌به‌خشیت ، زۆربه‌ی رووداوه لاهه‌کییه‌کان له رووداوه سه‌ره‌کییه‌که چوزه‌ره ده‌که‌ن . سه‌ره‌تا ئه‌رستۆ که له رووداو ده‌دویت

(هیلکارییه‌که‌ی "ستیوارت کریفشن") (جه‌لال ، ۲۰۰۹: ۳۰)

ترۆپک

رووداوی داکشاو

رووداوی هه‌لکشاو

کۆتایی

سه‌ره‌تا

فۆرمی هه‌ندیکیان پشوو کورته ، به‌لام فۆرمی ئه‌وانی دیکه پشوو درۆه ، له نمونه‌ی نوڤیلا و کورتیه‌ چیرۆک ، له ژانری نوڤلدا رووداو له فه‌زا و درۆیی و فۆرمدا

له کورتیله چیرۆک زیاتر و درێژتر و فراوانتره ، هه‌روه‌ها له نیوان کورته چیرۆک و رۆماندا

" رێچکه‌کانی رووداو له رووی بنیاتی هونه‌رییه‌وه ، چوار جۆر رێچکه‌ی سه‌ره‌کی دیاری بکه‌ین له گێرانه‌وه‌ی رووداوه‌کاندا که ئه‌مانه‌ن : ۱- رێچکه‌ی زنجیره‌یی ۲- رێچکه‌ی تیکه‌ه‌لکیش ۳- رێچکه‌ی نۆبه‌تی ۴- رێچکه‌ی بازنه‌یی " (جه‌لال ، ۲۰۰۹ : ۹۷) ئه‌م رووداوانه هه‌ریه‌که به‌جیا له فۆرمه بچووکه‌کاندا ، ده‌ببندرێن به‌پێی بچووک و گه‌وره‌یی رووداوه‌که ، له فۆرمه گه‌وره‌کاندا زۆربه‌یان ده‌ببندرێن و چه‌ندین جار دووباره ده‌بنه‌وه ، له یه‌که‌میاندا تیایدا کاتی فیزیکی په‌یره‌و ده‌کریت له دووه‌میاندا رووداوه لاوه‌کیه‌کان که په‌یوه‌ندیان به رووداوه سه‌ره‌کییه‌که‌وه هه‌یه تیکه‌ه‌چرژین ، ده‌چنه ناویه‌ک ، له سییه‌مدا دوو رووداو به ته‌رییی به‌رێوه ده‌چن یه‌کیان له خالێک ده‌ست پێده‌کات له خالێکی دیاریکراودا ده‌وه‌ستیت و رووداوی دووه‌م ده‌ست پێده‌کات ، هه‌ردووکیان به نۆبه به‌رێوه ده‌چن ، چواره‌م له خالێک ده‌ست پێده‌کات دواتر ده‌گه‌رێته‌وه له هه‌مان خالدا کۆتایی دیت ، وه‌کو بازنه‌یک . "هه‌یگ‌ل ئه‌ده‌ب دابه‌ش ده‌کات بۆ سێ جۆر به‌پێی چه‌مکی گشتی یه‌که‌میان چیرۆکه بریتیه‌ی له وینا کردنی بابه‌تیانه‌ی جیهانی له خودی بابه‌ته‌که‌دا ، به‌لام شیعری لیریکی به‌وه پێناسه ده‌کری ویناکردنی خود و جیهانی ناوه‌وه‌ی خود ، دراما به‌وه پێناسه ده‌کریت هۆکاری چیرکدرنه‌وه و خه‌ستکردنه‌وه‌یه " (ت . نصیف ، ۱۹۸۶ : ۷۹) جۆره‌کانی ئه‌ده‌ب یان ژانره‌کانی ئه‌ده‌بی له رووی بنه‌مای هونه‌رییه‌وه جیاوازن ، هه‌ریه‌که‌یان رووداو گه‌لێک له‌خۆده‌گرن ، به‌پێی شیوه و فۆرم و ناوه‌رۆک له‌خۆده‌گرن . " ئه‌م ئاوینه‌یه ، هه‌ر ئاسایی وینه‌ی ئه‌و رووداوه گزنگانه پێشان ئه‌دات که خه‌لکیان ئه‌هه‌تیانه‌ی جونه‌بوش ، یا وینه‌ی ئه‌وه‌که‌سانه‌ی تیا بوو که سوودیان بۆ گه‌ل هه‌بوو ، وه به‌کرداری جیگای به‌رزبان بۆ خۆیان گرتوووه ، به‌م جۆره له یۆنان " ئیلیاده " له فه‌ره‌نسه " به‌یتی رۆلاند " لای ئه‌له‌مان " نیبیلۆنگ " لای فارس " شانامه " له هه‌یندستان " مه‌ها به‌هازته " و " رامه‌یانه " و له ئیسپانیا " به‌یتی سه‌ید " و له‌ناو رووسدا " ووشه‌یه‌که‌ ده‌رباره‌ی ئیگورۆف " و له فینله‌نده " که‌له‌قالا " هاته به‌ره‌هم " (مسته‌فا ، ۱۹۷۹ : ۳۷) " شیعری لیریکی بۆ چیرۆک و دراما ناشی ، به‌لام چیرۆک بۆ دراما ، دراما بۆ چیرۆک شیاوه " (ت . نصیف ، ۱۹۸۶ : ۸۸) له دۆخه ناوازه‌کان نه‌بیت ، شیعری گۆرانی بۆ چیرۆک شیاو نییه ، یه‌کێک له تابه‌تمه‌ندییه‌کانی شیعری لیریکی ، یان شیعری گۆرانی ، بۆ چیرۆک ناگونجیت ، به‌لام بۆ چیرۆک و دراما که

به شیوه‌ی په‌خشان دهنوسرپن شیاوه ، ده‌توانرپت ده‌قیکی چپروک بو دراما به‌کاربیت ،
پپچه‌وانه‌که‌شی راسته .

ته‌وه‌ری دووهم

رووداو له لیریک و ئیبیک له ئەده‌بی میلی کوردیدا :

سه‌ره‌تا ئه‌رستۆ که له رووداو ده‌دویت "یه‌ک رووداوی ته‌واوه "واته سه‌ره‌تاو
ناوه‌راست و کو‌تایی هه‌بیت " هه‌روه‌ها رووداو لاسایی کردنه‌وه‌ی کرداره ("عوسمان ، ۲۰۱۰ :
۱۵-۱۶) رووداو له کات و شوپنیکێ دیاریکراودا کاریکێ باش یان دژ به‌سه‌ر مروقه‌کان
دیت و سه‌ره‌تا و ناهه‌راست و کو‌تایی هه‌یه ، گۆرائیکێ ئاسایی یان نا‌ئاسایی له ئه‌جامی
ململانێ و هه‌لکشانی رووداو به‌ره‌و لوتکه‌ دروست بوونی گری ، دواتر خا و بوونه‌وه‌ی ،
چاره‌سه‌ر بوونی ته‌نگژه ، هه‌ندۆ جار وهرچه‌رخانیکی دروست ده‌کات خوینه‌رو بیسه‌ر و
ته‌ماشاکه‌ر چپژی لئ ده‌بینن له دیمه‌نه‌ خو‌ش و ناخۆشه‌کاندا . جو‌ره‌کانی رووداو له رووی
پیکهاته‌ی هونه‌رییه‌وه ده‌کرپته رووداوی سه‌ره‌کی و رووداوی لاهه‌کی . "رپچکه‌کانی
رووداو له رووی بنیاتی هونه‌رییه‌وه ، چوار جو‌ر رپچکه‌ی سه‌ره‌کی دیاری بکه‌ین له
گی‌رانه‌وه‌ی رووداوه‌کاندا که ئه‌مانه‌ن : ۱- رپچکه‌ی زنجیره‌یی ۲- رپچکه‌ی تیکه‌ه‌لکیش ۳-
رپچکه‌ی نۆبه‌تی ۴- رپچکه‌ی بازنه‌یی ("عوسمان ، ۲۰۱۰ : ۹۷) له رووی رپچکه‌ی هاتنیان
چوار جو‌رن که زیاتر نووسه‌ران به‌کاریان ده‌هینن وه‌ک پپووستیه‌ک و هه‌روه‌ها بو‌ستاتیکا
یان جوانی به‌خشین به رووداوه‌که ، له‌لایه‌کی دیکه‌وه رووداو مه‌رج نییه به‌رپچکه
ئاساییه‌که‌ی خۆی رپز بکرپت وه‌ک سه‌ره‌تاو ناهه‌راست و کو‌تایی یان په‌یره‌و کردنی کاتی
فیزیکی . له فۆرمه‌ بچووکه‌کاندا چ له په‌خشاندا چ له شیعردا که فه‌زایان کورته هه‌مان
رپچکه به‌کارناپیت ، لپه‌رده‌دا جاری وا هه‌یه رووداو له ناهه‌راسته‌وه ده‌ست پپده‌کات ، جاری
وا هه‌یه رووداو له کو‌تاییه‌وه ده‌ست پپده‌کات ئینجا هه‌نگاو ده‌نپت بو سه‌ره‌تاو ناهه‌راست
"فۆلکلۆر نه‌به‌ستراوه‌ته‌وه‌به‌چه‌رخ و زه‌مانیکێ تایبه‌تی یه‌وه ، واته ، وه‌ک ئه‌ده‌بیاتی
نوسراو نی یه‌که بتوانپت به‌سالی یا به‌چه‌رخ ژماره‌ بو‌رپپاز و چه‌شنی دابنپت ("مسته‌فا
، ۱۹۷۹ : ۵) "ئهم باری سه‌رنجه ، له مه‌نتیقه‌وه [لوژیکه‌وه] به‌تایبه‌تی له روخساری
مه‌نتیقه‌وه [لوژیکه‌وه] دوور نی یه ، به‌لام بو‌ه‌موو ئه‌ده‌بیاتی جیهان . فۆلکلۆر بناغه‌ی
ئه‌ده‌بیاته ، ئه‌مه بو‌نه‌ته‌وه‌یه‌کی وه‌ک ئیمه‌ش که فۆلکلۆرپیکێ فراوانی درپژ خایه‌نی زۆر

به کۆنه کراوه‌مان هه‌یه راسته" (مسته‌فا ، ۱۹۷۹ : ۱۳) " چیرۆک له ناو کورد دا حیکایه‌ت یا " نه‌قل" ی پت ئه‌لین و له ناو کوردی لوردا . مه‌ته‌لۆک . یشی پت ئه‌ووتری . [،] به‌شیکه‌ی گه‌وره‌یه له ئه‌ده‌به‌ی فۆلکلۆری کوردی . [،] چیرۆک به‌ره‌و پێش چوونیکه‌ی میژووپی ئه‌فسانه‌یه‌و له ڕووی فۆرم و دهرشتنه‌وه له‌و ئه‌چیت . [،] هه‌رچه‌نده له ڕووی که‌ره‌سه‌و ناوه‌ڕۆکه‌وه هه‌ندی جیاوازیان هه‌یه " (مسته‌فا ، ۱۹۷۹ : ۳۳)

شيعر له چه‌ند دابه‌شکردن و پۆلین کردنیکیدا ، له ڕووی ڕیبازه ئه‌ده‌بیه‌کانه‌وه و له ڕووی فۆرم و ناوه‌ڕۆکه‌وه دابه‌ش ده‌کریت به‌سه‌ر چه‌ند جۆریکه‌وه " شيعری کوردی له ڕووی ڕوخساره‌وه ، به‌تایبه‌تی له‌ بابه‌تی قه‌واره‌وه ، ده‌کرێ به‌ دوو به‌شه‌وه یه‌که‌میان " لیریک " ، دووه‌میان " ئیپیک " ئیپۆس " (خه‌زنه‌دار ، ۲۰۰۱ : ۱۶۱) له ڕووی قه‌باره‌وه هه‌ندی له شيعره‌کان ناوه‌ڕۆکی ڕووداوه‌کانیان زۆر و فراوان ، له فۆرمه‌ بچوکه‌کانی وه‌ک فهردا جیگایان نابێته‌وه ئه‌گه‌ر فۆرمه‌ بچوکه‌که له‌ توانایاندا نه‌بیت ، شاعیران و نوسه‌ران به‌ناچاری بۆ فۆرمی گه‌وره‌تر گه‌راون

لیریک : شيعری گۆرانییه له فۆرمی بچوکه‌دا ، زیاتر ئه‌و فۆرمه‌ شيعرانه ده‌گرێته‌وه بۆ نمونه‌ فهرد ، ته‌رجیع به‌ند ، قیتعه‌ یان پارچه‌ ، غه‌زهل ، قه‌سیده . " زاراوه‌ی لیریک Lyric به‌مانای غینایی دیت له‌ زمانی عه‌ره‌بیدا هه‌روه‌ها لیریکی ئه‌ویندارانه به‌رامبه‌ر؛ شيعری غینایی عاشقانه‌ هاتوه‌ " (سه‌جادی ، مه‌حمودی ، ۲۰۰۲ : ۹۸) شيعری لیریکی واتا شيعری گۆرانی که له فۆرمه‌ بچوکه‌کانی شيعری کۆنی کورد یان شيعری کلاسیکی کوردیه . " ناوه‌ڕۆکی شيعری لیریکی به‌گشتی و بۆ ماوه‌یه‌کی دیاریکراو و بۆ هه‌ر سه‌رده‌میک جیاوازه ، ئه‌م بۆچوونه بۆ فۆرمییه‌ش راسته " (ت. نصیف ، ۱۹۸۶ : ۳۹) گوته‌ی ئه‌ده‌ب ئاوێنه‌ی سه‌رده‌مه‌که‌ی خۆیه‌تی ، هه‌موو زاراوه‌ نوێیه‌کان و پێشکه‌وتنه‌کان و که‌لتوره‌کان ناکرێ له سه‌رده‌مه‌کی خۆیاندا ڕه‌نگدانه‌وه‌یان نه‌بیت . " شيعری کلاسیزمی کوردی به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی خودیه‌ی و ده‌ریری ناخی تایبه‌تی شاعیره‌ و بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌ش هه‌موو ئه‌و مه‌به‌سته‌ شيعریانه‌ی به‌کاریان هێناوه‌ ده‌چنه‌وه‌ خانه‌ی شيعری لیریک " (حوسین ، ۲۰۰۷ : ۶۰) فۆرمه‌کانی شيعری کلاسیکی زۆربه‌یان لیریکن له‌ نیوان فۆرمی کورت و فۆرمی درێژدا ، به‌شیکه‌ی زۆری فۆرمه‌کانی شيعری کلاسیکی کوردی لیریکن ، چونکه‌ شيعره‌کان زیاتر خودیه‌ی شاعیران بۆ خۆشه‌ویسته‌کانی خۆیان شيعریان گوتوه .

"ئه‌ده‌ب له دوا‌ی هه‌زاران سا‌ل گه‌شه‌کردن ، ر‌بزه‌کانی ئه‌ده‌ب ر‌یکده‌خریت ، به‌گشت جۆره‌کانییه‌وه ، چیرۆک و شیعری لیریکی و دراما ، دواتر بووه‌هوی سه‌ره‌له‌دانی ، هه‌ندی ژانری سنووردار وه‌ک نو‌قل "novella" و چیرۆکی به‌ر ناگ‌ردان و "Epigram" ئه‌وه‌ چیرۆکانه‌ی که‌له‌سه‌ر زاری بالنده‌و ئازه‌لان ده‌گ‌یردینه‌وه‌" fable "" (ت. نصیف ، 1986 : ٤١) . له‌رووی فۆرمه‌وه‌گه‌وره‌یی و بچووک‌ی قه‌باره‌ی کاری ئه‌ده‌بی گ‌رنگی هه‌یه‌قه‌سیده له‌شیعری لیریکیدا یان گۆرانی ناتوانی له‌چوارچۆیه‌ی فۆرمیکی گه‌وره‌دا بی‌ت ، به‌په‌چه‌وانه‌وه‌داستان ناتوانی له‌فۆرمیکی کورتدا بی‌ت ، له‌کاتی سه‌ره‌له‌دانی ژانریکی نو‌ی دا کورتیی و چیری ، یان گه‌وره‌یی و دریزی ، سیفاتی ناوه‌روکیین "" (ت. نصیف ، 1986 : ٤٢) قه‌واره‌فۆرم وه‌کو جۆره‌کانی پیلی کاره‌با وایه‌هه‌ندیکیان قۆلتیان که‌مه‌وه‌هه‌ندیکی دیکه‌قۆلتی زیاتره‌ .

له‌لیریکیدا چه‌ندین فۆرمی بچووک و فۆرمی گه‌وره‌ده‌بینین ، به‌لام نوسه‌رانی ئیپیک فۆرمه‌گه‌وره‌کانی وه‌کو داستان که‌جگه‌له‌رووداوه‌گه‌وره‌وه‌سه‌ره‌کییه‌که‌رووداوه‌گه‌لیکی زۆری رووداوی لاهه‌کی تیدایه‌به‌رجه‌سته‌ی ده‌که‌ن ، به‌کورتی له‌لیریکیدا چه‌ندین فۆرمی بچوک و گه‌وره‌هه‌یه‌وه‌کو فه‌رد و قه‌سیده‌هه‌روه‌ها له‌نیوان لیریکی و ئیپیکدا ، چه‌ندین فۆرمی بچووک و فۆرمی گه‌وره‌هه‌یه‌وه‌ک داستان ، شاعیران و نووسه‌ران فۆرمه‌کان به‌پیی که‌می و زۆری رووداوه‌کان به‌ر له‌نووسین دیاری ده‌که‌ن ئه‌و کاته‌کالایه‌که‌به‌قه‌د بالایه‌که‌ده‌دوورن . مامۆستا عیژه‌دین مسته‌فا ره‌سول‌رای وایه‌گۆرانی ئایینی کۆنتین جۆره‌ ، چونکه‌میژووی ئایینه‌کان زۆر کۆنن بۆ نمونه‌ئایینی زه‌رده‌شتی له‌پیش ئایینه‌ئاسمانییه‌کانه‌وه‌هاتووه‌ ، به‌لگه‌بۆ کۆنی "هۆره‌و سیا‌چه‌مانه‌" به‌پیی ئه‌م دوو نیوه‌دیر شیعره‌ :

گۆرانی ، هۆره‌ ، سیا‌چه‌مانه‌ قه‌دیم یادگار قه‌ومی کوردانه‌ .

هۆره‌میژووه‌که‌ی زۆر کۆنه‌سیا‌چه‌مانه‌له‌هۆره‌وه‌دروست بووه‌ ، له‌هه‌ورامانه‌وه‌گه‌شه‌یان کردووه‌ .

زمان نه‌ینییه‌که‌له‌نه‌ینییه‌کانی مرۆف له‌دوا‌ی ده‌رکه‌وتنی نووسین ئه‌م نه‌ینییه‌گواسترایه‌وه‌بۆ هونه‌ر، مرۆف له‌ئه‌ده‌دا زمانی بۆ هه‌ر ژانریکی ئه‌ده‌بی به‌شیوازیکی

به‌کار هیناوه . ئیپیک یان ئیپۆس یان داستان پۆیسته پال‌ه‌وانیکی نازا و خۆشه‌ویستییه‌کی مه‌زن و شه‌ریکی گه‌وره‌هه‌بیت .

" لیریکی به‌ پارچه‌ شیعریکی کورت و قه‌واره‌ بچووک دووتری [ده‌ووتری] ، ئەمه‌ تاک " فرد ، چوارین " رباعیه‌ " دوو به‌یت ، پارچه " قیتعه‌ " ، غه‌زهل ، قه‌سیده‌ و گه‌لئ شتی تریش ده‌گرتیه‌وه " (خه‌زنه‌دار ، ۲۰۰۱ : ۱۶۱) ئەم فۆرمانه‌ ئه‌گه‌ر به‌پیی رووداوی بابته‌کانیان بیت ، فەرد بریتییه‌ له‌ دیره‌ شیعریک که له‌ دوو نیوه‌ دیر پیکهاتوو ، به‌لام به‌ هه‌مان شیوه‌ی فۆرمه‌کانی دیکه‌ی شیعەر و اتا و مه‌به‌ستی ته‌واو ده‌به‌خشیت ، به‌لام قه‌سیده‌ ژماره‌ی دیره‌کانی زۆر له‌ فەرد یان تاک زیاتره‌ و رووداویکی سه‌ره‌کی و چه‌ند رووداویکی لاوه‌کی لیده‌بیتوه‌ ، هه‌ر وه‌کو نامه‌که‌ی نالی بۆ سالمی شاعیر و هه‌روه‌ها وه‌لامی نامه‌که‌ی سالم بۆ نالی هه‌ردوو نامه‌که‌ له‌ شیوه‌ یان فۆرمی قه‌سیده‌ن . جۆره‌کانی ئەده‌ب یان ژانره‌ ئه‌ده‌بیه‌کان له‌ رووی بنه‌مای هونه‌رییه‌وه‌ جیاوازن ، هه‌ریه‌که‌یان رووداو گه‌لێک له‌خۆده‌گرن ، به‌پیی شیوه‌ یان فۆرم و ناوه‌رۆک " شیعری لیریکی بۆ چیرۆک و دراما ناشی ، به‌لام چیرۆک بۆ دراما ، دراما بۆ چیرۆک شیاوه‌ " (ت . نصیف ، ۱۹۸۶ : ۸۸) له‌ دۆخه‌ ناوازه‌کان نه‌بیت ، شیعری گۆرانی بۆ چیرۆک شیاو نییه‌ ، یه‌کێک له‌ تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی شیعری لیریکی ، یان شیعری گۆرانی ، بۆ چیرۆک ناگونجیت ، به‌لام بۆ چیرۆک و دراما که به‌ شیوه‌ی په‌خشان ده‌نوسرین ده‌گونجیت ، ده‌توانریت ده‌قیکی چیرۆک بۆ دراما به‌کاربیت ، پێچه‌وانه‌که‌شی راسته‌ . هۆره‌و سیاچه‌مانه‌ و لاوک و حه‌یران و به‌یت سه‌رچاوه‌یه‌کن بۆ به‌شیک له‌ گۆرانییه‌ کوردیه‌کان .

لیریکی و اتا شیعری گۆرانی چه‌ندین فۆرمی گه‌وره‌و بچوک له‌ خۆ ده‌گرت ، وه‌کو فەرد و موسته‌زاد و چوارین و پینجین و قیتعه‌ یان پارچه‌ و غه‌زهل که فۆرمی بچووک له‌ به‌رامبه‌ردا فۆرمی درێژ هه‌یه‌ وه‌کو قه‌سیده‌ که به‌ لیریکی ئه‌ژمار ده‌کریت ، نالی شاعیر " درێژترین قه‌سیده‌ی ئەو دوو " نه‌عت " ه‌یه‌ که بۆ پێغه‌مبه‌ری وتوو ، یه‌که‌میان " ئەی ساکینی... " له‌ ۶۸ دیره‌ شیعەر و دووه‌میان " ئەلا ئەی نه‌فسی... " له‌ ۷۴ دیره‌ شیعەر... قه‌سیده‌ی " قوربانی تۆزی ریگه‌تم " ۴۳ دیر و " مه‌ستووهره‌ که حه‌سناو و ئەدیبه‌... " ۴۹ دیره‌ " (خه‌زنه‌دار ، ۲۰۰۱ : ۵۴) . ئەگه‌ر له‌ رووداوی فەرده‌که‌ و قه‌سیده‌که‌ یروانین ، فەرد فۆرمیکه‌ له‌

فۆرمه‌کانی شیعرى کلاسیکی ، ده‌بینین له فهرده‌یکدا نالی ده‌لۆ :
سه‌وتی نه‌غمه‌ی بلبه‌ی یا چه‌هه‌هه‌ی خرخالیه

ده‌نگی سو‌له‌یا له ژبیر پێی ناله‌نالی " نالی " یه

له‌م فهرده‌دا ئه‌و دوو نیوه‌ دێره‌ ته‌نها رووداوێکی سه‌ره‌کییه‌ که‌ نازدار چه‌یران له‌به‌ر ده‌می نالی شاعیردا تیپه‌ر ده‌بیته‌ و به‌ ده‌نگی زرینگی خرخاله‌کانی پێی ئاوازیک خه‌لق ده‌بیته‌ ، ئه‌و ئاوازه‌ ناله‌ له‌ جه‌رگی نالیدا دروست ده‌کات . ئه‌م بابته‌ شیعره‌ بۆ قسه‌ییکى نه‌سته‌ق یا په‌ندێکی پێشینه‌ان یا بیرێکی فه‌لسه‌فی یا وینه‌ییکى جوان بۆ ژن و دل‌داری و وه‌سفی سروشت داده‌نرێ " (خه‌زنه‌دار ، 2001 : 55) فهرده‌یا فۆرمی شیعرى تاک بۆ وینه‌ییکى جوان و سه‌رنج راکیش یان بیرێکی فه‌لسه‌فی به‌کارده‌یت ، به‌لام ئه‌گه‌ر یه‌کێک له‌ قه‌سیده‌کانی نالی وه‌رگرین که‌ نامه‌ بۆ سالمی شاعیری هاوهرپى ده‌نیرێت له‌ شیوه‌ی قه‌سیده‌ که‌ 43 دێره‌ ، رووداوه‌که‌ی له‌ رووی قه‌باره‌وه‌ ئه‌م فۆرمه‌ تاکه‌ یان فهرده‌ قبول ناکات ، که‌ له‌ فهرده‌که‌ی پێشوو‌دا هاتوو‌ه‌ ، بۆ نموونه‌ نامه‌که‌ی چه‌زه‌تی نالی بۆ سالمی شاعیر که‌ له‌ شیوه‌ی قه‌سیده‌دایه‌ :

قوربانى تۆزى رینگه‌تم ئه‌ی بادی خۆش مرور . ئه‌ی په‌یکى شاره‌زا به‌ هه‌مو شارى
شاره‌زور (عه‌بدالکریم ، فاتح ، 1380 : 37) نالی له‌ شامه‌وه‌ قه‌سیده‌که‌ی بۆ سالم ناردوو‌ه
، ئه‌حوالی شارى سلیمانى و میرنشینی بابان ده‌پرسێ له‌ دواى هێرشى رۆمیه‌کان ، له
سووتاندنى ته‌ر و ووشک و یادگاریه‌کان و مزگه‌وت و حوجره‌و و شوینى جریدبازى و
رمبازى و سه‌یران و هه‌موو کوچه‌و کۆلانه‌کانی سلیمانى له‌ سالمی شاعیر ده‌پرسێ له
43 دێره‌ شاعیردا داوا ده‌کات ، زوو وه‌لامی بداته‌وه‌ له‌م کاره‌ساته‌ی سلیمانى که‌ به‌ درێژایى
چه‌ندین ساڵ له‌ بونیاد کردندا ، چى به‌سه‌ردا هاتوو‌ه‌ ؟ رووداوێکی سه‌ره‌کی و چه‌ندین
رووداوى لاوه‌کی به‌دی ده‌کرێت ، له‌ هه‌واڵ پرسینی نالی له‌ ئه‌حوالی داگیرکاری
رۆمیه‌کان بۆ پایته‌ختى میرنشینی بابان نامه‌یه‌ک بۆ سالمی شاعیر ده‌نیرێت بۆ ئه‌وه‌ی
ورد و درشتى داگیرکارییه‌که‌ بزانیته‌ ، له‌و هێرشه‌ درندانه‌یه‌دا ته‌رو وشک به‌یه‌که‌وه
ده‌سووتنرین هه‌موو گه‌ره‌ک و شوینه‌ پیرۆز و هه‌وارگه‌کان له‌ شارى سلیمانى ته‌خت
ده‌کرین ، گێرانه‌وه‌ی هه‌موو رووداو‌ه‌ جه‌رگیره‌کانی قه‌سیده‌که‌ تیایدا رووداو‌ه‌کان
پانتاییه‌کی فراوان له‌ قه‌سیده‌که‌دا داگیرده‌کن . " ته‌رجیع به‌ند بریتى یه‌ له‌ کۆمه‌لیک

غه‌زله‌ی ، به‌ زۆری له‌ دوازه‌ پارچه‌ غه‌زله‌ پیک دئی ، ده‌بئی ژماره‌ی دێری غه‌زله‌کان هێنده‌ی یه‌ک بن ، واته‌ غه‌زله‌ی یه‌که‌م چه‌ند دێر بئی پێویسته‌ غه‌زله‌کانی تریش هێنده‌ی نه‌و بن ، لێره‌دا هه‌ر غه‌زله‌یک له‌ دوازه‌ دێر تیناپه‌رئ . هه‌موو غه‌زله‌یک تهرجیع به‌نده‌که‌ به‌ دێره‌ شیعریکی دیاریکراو دووایی یان دئی " (خه‌زنه‌دار ، ۲۰۰۱ : ۱۶۷) نه‌م ریکخستنه‌ به‌ پئی یاساو بنه‌ما و داهینانی شاعیر له‌ فۆرمه‌کاندا ، هۆکارگه‌ لیکن بۆ دهرخستنی ستاتیکی ئه‌ده‌ب " به‌گشتی نه‌م جوهره‌ شیعره‌ "ته‌رجیع به‌ند " بۆ مه‌به‌ستی ئاینی به‌کار ده‌هێنرئ ، دیاره‌ له‌ بنه‌ره‌تیش دا بۆ گۆرانی ئاینی ده‌هۆنرێته‌وه‌ له‌ مه‌ولوود و کۆبوونه‌وه‌و کۆری زیکی ده‌رویشان گۆرانی بیژ به‌ده‌م ئاوازی ده‌ف و ته‌پله‌وه‌ غه‌زله‌ی یه‌که‌م ده‌چیرئ تا ده‌گاته‌ دێری دووایی ئه‌مه‌یان کۆرسی ده‌ف ژنه‌کان یا دانیشتووان به‌ ئاوازه‌وه‌ ده‌یگێرنه‌وه‌ ، غه‌زله‌ی دووهم یا هه‌ر ئه‌و گۆرانی بیژه‌ ده‌یچیرئ یا گۆرانی بیژیکی تر ، دیسانه‌وه‌ دێری دووایی بۆی ده‌یگێرنه‌وه‌ ، به‌م جوهره‌ تا غه‌زله‌کان هه‌موویان ته‌واو ده‌بن " (خه‌زنه‌دار ، ۲۰۰۱ : ۱۶۷-۱۶۸) مه‌لودنامه‌ ژياننامه‌ی پیغه‌مبه‌ره‌ د.خ ئه‌وه‌ ده‌هینئ ، له‌ مندالییه‌وه‌ ، تا وه‌رگرتنی په‌یام و بلاوکردنه‌وه‌ی و فه‌رمووده‌کان و رووداو ه‌گرنه‌کان و شه‌ره‌کانی له‌گه‌ل نه‌یاره‌کانی هه‌ر یه‌که‌یان به‌ فۆرمیک بخریته‌ روو ، بۆ ئه‌وه‌ی مروّقایه‌تی سوود له‌ کاره‌سات و نه‌زموونه‌کانی وه‌رگرئ . مامۆستا عیژه‌دین مسته‌فا ره‌سول ده‌لیت : "هۆره‌ش زۆر به‌جئ یه‌که‌ یه‌کئ بیئت له‌ گۆرانی یه‌ تایبه‌ته‌کانی "ناهورا مه‌زدا" ..یان هیچ نه‌بئی سه‌رچاوه‌که‌ی یه‌کئ بیئت له‌ گۆرانی یه‌ ئاینی یه‌کان " (مسته‌فا ، ۱۹۷۹ : ۸۵) هۆره‌ که‌ له‌ پیش سیاچه‌مانه‌وه‌ هاتوو ، یان سیاچه‌مانه‌ له‌ هۆره‌ دروست بووه‌ ، سه‌ره‌تا وه‌کو گۆرانی ئاینی ناسرا بوو به‌ر له‌ ده‌رکه‌وتنی ئامپیری مۆزیک نه‌م شیعرانه‌ ته‌نها به‌ چه‌پله‌ لیدان له‌ شیوه‌ی گۆرانی ده‌گوترانه‌وه‌ له‌ هه‌ورامانی سه‌رکه‌شدا . " لیریکی پارچه‌ شیعریکی کورته‌ له‌ مه‌به‌سه‌کانی دلداری و جوانی و سروشت و ژيانی کۆمه‌لایه‌تی . سیاسی و دانایی و ئاین و فه‌لسه‌فه‌ و سۆفیزم و بزوتنه‌وه‌ی ده‌روونی ئاده‌میزاد و ناوه‌رۆکی تر ده‌دوئ . به‌ زۆری جیگه‌ و سه‌رده‌م و بزوتنه‌وه‌ و قاره‌مانی زۆری تیدا نی یه‌ ، له‌ بنه‌ ره‌ت دا ، له‌ کۆنه‌وه‌ بۆ مه‌به‌سی گۆرانی چیرین داده‌نرا " (خه‌زنه‌دار ، ۲۰۰۱ : ۱۳۷) له‌ فۆرمه‌کانی شیعری کلاسیکی زیاتر ده‌ر ده‌که‌وئ له‌ رووی رووداو و کات و شوین و هتد.. له‌ ئه‌ده‌بی کوردی دا لیریکی ده‌کرئ به‌ دوو به‌شه‌وه‌ : ۱. شیعری لیریکی خۆمالی ، ۲. شیعری لیریکی ئیسلامی "ئیسلامه‌وی "" شیعری لیریکی خۆمالی له‌ رووی ناوه‌رۆکه‌وه‌ هه‌ر یه‌کێکه‌ له‌گه‌ل لیریکی

ئیسلامی ، ته‌نیا له ڕووی ڕوخساره‌وه لئ ی جیا ده‌بیته‌وه ، به‌وه‌ی لیریکی خۆمآلی له سه‌ر کێشی سیلاب ده‌هۆنرێته‌وه و بایه‌خیکی زۆریش به‌یه‌کییتی قافییه‌ نادری ، هه‌روه‌ها ووشه‌ و ڕسته و ته‌عبیری لیریکی ئیسلامی تیدا به‌کار ناھینری . ئەم لیریکیه‌ خۆمآلی یه‌ تایبه‌تییه [تایبه‌ته‌] به‌ دیالیکته‌کانی گۆرانی لوری و کرمانجی ی سه‌روو ، له‌ دیالیکتی کرمانجی خواروودا ناھینری ، له‌ ته‌ده‌بی فۆلکلۆری دا نه‌بی ("خه‌زنه‌دار ، 2001: 173) گۆرانی کوردی خۆمآلی و ئایینی ، له‌ هه‌ندیک داب و نه‌ریت له‌ یه‌ك جیا ده‌کرێنه‌وه ، به‌ تایبه‌تی له‌ گۆرانی فۆلکلۆریدا له‌ وه‌سفی جه‌سته‌ی ڕه‌گه‌زی به‌رامبه‌ردا ئەو زاراوانه‌ی که‌ به‌کار دێن له‌ گۆرانی ئایینیدا به‌کار ناھیندرین "ئه‌وه‌ی جیگه‌ی سه‌رنج ڕاکێشانه‌ ئه‌وه‌یه‌ لیریکی خۆمآلی له‌ زمانی ستانداردی خه‌لکی کورده‌وه‌ نزیکه ، له‌ به‌ر ئه‌وه‌ ده‌شی "شیعری میلی " یشی پێ بلین . زیاتر شاعیران ئەم شیوه‌یان گرتووه‌ بۆ ئه‌وه‌ی ده‌نگی خۆیان بگه‌یینه‌ زۆربه‌ی خه‌لکی ("خه‌زنه‌دار ، 2001: 173) له‌ شیعری ئایینی به‌ تایبه‌تی له‌ شیعری ئیسلامیدا ، بابه‌ته‌کانیان زۆر جیاوازن له‌ گه‌ل شیعری لیریکی خۆمآلی یه‌که‌میان په‌یوه‌ندی به‌ قورئانی پیرۆز و فه‌رمووده‌کانی پێغه‌مبه‌ره‌وه‌ هه‌یه‌ دووه‌میان که‌ شیعری میلییه‌ که‌ نزیکه‌ له‌ ئاکاری خه‌لکه‌که‌ و زمانه‌که‌یان "شیعری لیریکی ئیسلامی ، ئەم جوړه‌ شیعره‌ له‌ ڕووی ناوه‌ڕۆکه‌وه‌ له‌م بابه‌تانه‌ پێک دێ : پارانوه‌ "موناچات ، ئیلاھیات " ، نه‌عت " پێداهه‌لدان و پارانوه‌ له‌ پێغه‌مبه‌ر " ، غه‌زل ، وه‌سف ، پێداهه‌لدان " مه‌دح " ، شانازی " فه‌خر " ، ماته‌منامه‌ "مه‌رسیه‌" ، ڕیسواکردن "هه‌جوو " ، شیعری کراوه‌ " مه‌کشوف "" (خه‌زنه‌دار ، 2001: 174-176) ئەم بابه‌تانه‌ هه‌ندیک جار وه‌کو بابه‌تی خیرا لێره‌و له‌وێ له‌گه‌ل شیعری خۆمآلی تیکه‌ه‌لکێش ده‌کرێ!

ئیبیک : یان ئیپۆس ، داستان ده‌چێته‌ قابلی ئیپۆسه‌وه‌ فۆرمیکه‌ به‌ شیعری له‌ شیوه‌ی مه‌سنه‌وی ده‌نووسریت ، هه‌ر به‌یتیک دوو نیوه‌ دێره‌ سه‌رواکه‌ی جیاپه‌ له‌ سه‌روا دوو نیوه‌ دێری دوای خۆی مه‌سنه‌وییه‌کانی مه‌ولانا جه‌لاله‌دینی ڕۆمی هه‌روه‌ها له‌ دیوانی مه‌وله‌وی "1806-1882" ز که‌ له‌ شیوه‌ی مه‌سنه‌وی نووسراوه‌ به‌ ناو نیشانی ته‌دریس و ته‌قدیس که‌ له‌ سی و دوو به‌یت پیکهاتووه‌ .

ته‌دریس و ته‌قدیس ، ته‌مجید بێده‌نگه‌ن . هه‌ساره‌ی ته‌قریر ته‌وحید بێره‌نگه‌ن

پارچه‌ی ته‌ئلیفات شیخی موهاجر. گرانه‌ن ، نییه‌ن مشتهری و تاجر.
(Vejinbooks.com)

یه‌کیک له سیماکانی مه‌سنه‌وی هه‌ردوو نیو دێر یان هه‌ر به‌یتیک سه‌روای جیا به‌یتی
پیش خۆی و دوا‌ی خۆی . "ئیبۆس ، به‌ره‌مه‌میکى چیرۆک ئامیزه ، له فۆرمی وێنه‌دا ، باری
ژیان و بوونی گه‌ل و پێوه‌ندی کۆمه‌لایه‌تی و نه‌خشه‌ی به‌ره‌و پیش چوونی میژوووی دهر
ئه‌خا" (مسته‌فا ، 1979 : 32) داستان فۆرمیکى گه‌وره‌یه‌ ده‌چینه‌ قالی ئیبیکه‌وه ، به‌ شیعر
ده‌نووسریت ، رووداو گه‌لیکی زۆر گه‌وره‌ له کات و شوینیکى فراواندا به‌رجه‌سته ده‌کات
، گه‌وره‌یی شه‌ر و خۆشه‌ویستی مه‌زن و پاله‌وانی ئه‌فسوناوی له خۆ ده‌گریت . "داستان
هه‌لس و که‌وت له‌گه‌ل ئابین و شه‌ر و سۆز و هیوا و خۆشه‌ویستی و دۆستایه‌تی و
پیاوه‌تی ده‌کات وێرای ئاه‌وه‌ی بابه‌تی سه‌ره‌کی مردن و مملانیی مرۆقه‌ له‌گه‌ل
ژياندا 00 به‌ناوبانگترین داستان گلگامشه به‌ر له چوار هه‌زار سال که‌ سیپتیبه سه‌ره‌کیه‌کانی
عه‌شتار و ئه‌نکیدۆ و گلگامشه" (www.uobabylon.edu.iq) داستانی گلگامش تا ئیستاش
مرۆقايه‌تی سوودی لێ ده‌بینیت که به‌ر له چوار هه‌زار سال نووسراوه‌ته‌وه . " (مسته‌فا ،
1979 : 32) داستان فۆرمیکى گه‌وره‌یه‌ ده‌چینه‌ قالی ئیبیکه‌وه ، به‌ شیعر ده‌نووسریت ،
رووداو گه‌لیکی زۆر گه‌وره‌ له کات و شوینیکى فراواندا به‌رجه‌سته ده‌کات ، گه‌وره‌یی شه‌ر
و خۆشه‌ویستی مه‌زن و پاله‌وانی ئه‌فسوناوی له خۆ ده‌گریت " ئیبۆس " ... به‌ شیعریکى
دریژ و قه‌واره گه‌وره ده‌ووتری ، ده‌توانین گه‌ل زاراوه‌ی تر بۆ ئه‌م جوره هونه‌ره‌ بدۆزینه‌وه
، وه‌کو چیرۆکی شیعرى ، داستان ، مه‌لحه‌مه ، کورد خۆشى "به‌یت" ی پێ ده‌لێ به‌ تاییه‌تی
وه‌کو زاراوه‌ییک له ئه‌ده‌بی میلی دا به‌کار ده‌هینری " (خه‌زنه‌دار ، 2001 : 161) داستان به
کۆمه‌لیک خال له نیوان ژانره‌کانی دیکه ده‌ناسریته‌وه ، لێره‌دا ته‌نها له رووی فۆرمه‌وه
ژانره‌که له فۆرمی شیعریدا به مه‌سنه‌وی ده‌نووسریت ، جگه له‌وه‌ی ناوه‌رۆکیکی
میژوووی هه‌یه . "هه‌ندى جار" پۆیه‌می میلی " له پۆیه‌می داستان جیا ئه‌کریته‌وه ،
چونکه ئه‌میان ناوی خاوه‌نی دیار نی یه‌و پێ ی ئه‌ووتری " ئیبۆپیا " نه‌ک " ئیبۆس " که
ئه‌ویان خاوه‌نی ناسراوه ، ئه‌م ناوه بۆیه‌ دانه‌نراوه که ئیبۆسیا بکات به ژانریکی تازه‌ی
ئه‌ده‌بی و له ئیبۆسی جیا بکاته‌وه ، به‌لکو ته‌نیا بۆ ئه‌وه‌یه که داستانی میلی له‌و داستانه
جیا بکریته‌وه که خاوه‌نی دیاره " (مسته‌فا ، 1979 : 35-36) شیعرى میلی له شیعرى
داستانی به‌وه جیا ده‌کریته‌وه ، یه‌که‌میان خاوه‌نه‌که‌ی دیار نییه‌ خاوه‌نه‌که‌ی میلیته

خۆبه‌تی ، دووه‌میان خاوه‌نه‌که‌ی دیاره ، جیاوازیان هه‌یه له کورتی و درێژیدا . " زاراوه‌ی ئیپۆس Epos واتاکه‌ی له فه‌ره‌ه‌نگی زاراوه‌ی ئه‌ده‌بی به‌ چیرۆکی سه‌رزاره‌کی هاتوو ، هه‌روه‌ها زاراوه‌ی Epic poetry به‌ شیعری حه‌ماسی هاتوو ، هه‌روه‌ها Epic theatre به‌ شانۆی حه‌ماسی هاتوو " (سه‌جادی ، مه‌حمودی ، ۲۰۰۲ : ۳۰) ئه‌م سێ زاراوه‌یه‌ که ئیپۆسیان پێوه‌ لکاوه‌ که ئیپۆس و چیرۆکه‌ شیعری و شیعری به‌ره‌نگاری و شیعری شانۆییه . " ئیپۆس ، به‌ره‌مه‌ییکی چیرۆک ئامیژه ، له‌ فۆرمی وێنه‌دا ، باری ژیان و بوونی گه‌ل و پێوه‌ندی کۆمه‌لایه‌تی و نه‌خشه‌ی به‌ره‌و پێش‌چوونی میژووویی دهر ئه‌خا. " پۆیه‌می میلی ، ئه‌وه‌ی بۆ ڕووداویکی گه‌وره‌ ته‌رخان کرا بی‌ت ، وه‌ک ئاوێنه‌یه‌کی تایبه‌تی گۆرانیش ته‌ماشای ئه‌کریت " (مسته‌فا ، ۱۹۷۹ : ۳۷) ڕووداوی گه‌وره‌ به‌ چیرک‌دنه‌وه‌و کورت‌کردنه‌وه‌و خه‌ست‌کردنه‌وه‌ و ئاماژه‌کردن ، به‌ ئاوازیکی له‌ دووتوی گۆرانیه‌ کدا پێشکesh ده‌کریت ، هه‌رچه‌نده‌ ڕووداوی گه‌وره‌ له‌ فۆرمی گه‌وره‌دا گونجاوه ، به‌لام هه‌ندیک جار ڕووداوی گه‌وره‌ له‌ فۆرمی بچوو‌کدا پێشکesh ده‌کریت ، لێره‌دا هونه‌ره‌کانی ره‌وانبێژی ڕۆل ده‌بینن وه‌کو درکه‌ و خوازه‌ و خواستن و ته‌نها ئاماژه‌کردن به‌ ڕووداوه‌ زه‌قه‌کان ، زۆربه‌ی گۆرانیه‌کان له‌ سێ خوله‌ک تا پینچ خوله‌ک تیپه‌ر ناکات ، که‌واته‌ ڕووداوه‌که‌ وه‌کو خۆی که‌ هه‌یه‌ ناتواند‌ریت پێشکesh بک‌ریت له‌ سێ خوله‌کدا ، به‌لام له‌ لاوکدا که‌ پشوو‌ی درێژتر و فراوانتره‌ ، زۆرجار ڕووداوه‌که‌ به‌ وورده‌کاریه‌وه‌ ده‌خ‌ریته‌ ڕوو ، له‌ ئه‌ده‌بی عه‌ره‌بیدا " ئیپۆس " ...به‌ شیعریکی درێژ و قه‌واره‌ گه‌وره‌ ده‌ووتری ، ده‌توانین گه‌لێ زاراوه‌ی تر بۆ ئه‌م جۆره‌ هونه‌ره‌ بدۆزینه‌وه‌ ، وه‌کو چیرۆکی شیعری ، داستان ، مه‌لحه‌مه‌ ، کورد خۆشی "به‌یت" ی پێ ده‌لێ به‌ تایبه‌تی وه‌کو زاراوه‌ییک له‌ ئه‌ده‌بی میلی دا به‌کار ده‌هێنری " (خه‌زنده‌ار ، ۲۰۰۱ : ۱۶۱) داستان به‌ کۆمه‌لیک خال له‌ ژانره‌کانی دیکه‌ی ئه‌ده‌ب جیا‌ده‌کریته‌وه‌ ، خاسیه‌ته‌کانی داستان "الأغاني الطويله" هه‌یه‌ له‌ ئه‌ده‌بی کوردیدا داستانی مه‌م و زین و لاس و خه‌زال هتد... هه‌یه‌ هه‌روه‌ها به‌یت له‌ ئه‌ده‌بی کوردیدا له‌ نموونه‌ی به‌یتی شه‌ریف هه‌مه‌وه‌ند ، به‌شاری چه‌تۆ و ئه‌می گۆزی ، عه‌زیز و ته‌کش...هتد ، زیاتر له‌ لاوکی کوردیدا به‌رگۆی ده‌که‌ون "خاسیه‌تیکی " ئیپۆیا " له‌ هیواش کردنه‌وه‌ی ڕووداوا‌یه...کاتی وا هه‌یه‌ کاره‌ساته‌که‌ له‌ جێ ی خۆیدا ئه‌گیرسیته‌وه‌ ، به‌لام راگرتنی ڕووداوی زروفیک له‌ چیرۆکدا پیک دینێ که‌ باری سه‌رنج وئۆبجه‌کتیفیتی ی به‌هیز بکات...رێ ره‌وی ڕووداوی چیرۆک و په‌ره‌ سه‌ندنیان ، بێ ئه‌وه‌ی نووسه‌ر خۆی بچیته‌ کۆره‌وه‌ ، رێ ئه‌گریته‌به‌ر " (مسته‌فا ، ۱۹۷۹

39) خالی دره‌وشاوه یان خالی وه‌رچه‌رخان ، زیاتر بۆ جه‌خت کردنه‌وه‌یه له کړۆکی پرووداوه‌که ، زیاتر خاسیه‌تی هیواش کردنه‌وه‌ی پرووداو ، بۆ ده‌رخستنی جه‌وه‌ه‌ری بابه‌ته‌که‌یه بۆ گوینگر یان خوینەر " له فۆلکلۆری کوردیدا گه‌لیک پۆیه‌م و ئیپۆیا هه‌یه که شه‌قله‌ گشتی یه‌کانی داستانی جیهانی و داستانی فۆلکلۆریان تیا به‌دی ئه‌کری و شه‌قلی تایبه‌تی فۆلکلۆر و به‌ره‌می کورده‌واریشیان تیا دیاره " (مسته‌فا ، 1979: 27) فۆلکلۆری کوردی له‌گه‌ڵ هاوشانی فۆلکلۆری نه‌ته‌وه‌کانی دیکه له‌زۆر پرووه‌وه به‌ تایبه‌تی له شه‌قله‌ گشتیه‌کاندا جیاوازییه‌کی ئه‌و تۆیان نییه ، جگه له‌مانه مۆرکی کورده‌واری به‌زه‌قی ده‌بینریت " داستانی کوردی ، هه‌رچه‌نده له دیمه‌ن و سیمای گشتی ی دا له‌و داستانه‌نه ئه‌چیت که له فۆلکلۆر و ئه‌ده‌بی نووسراوی گه‌لانی ترده‌یه‌یه...هه‌ندی شه‌قل و دابه‌شکردنی له جۆری ناو دیمه‌نی داستانی کوردیدا دروست کردووه که تایبه‌تی به‌خۆیه‌تی [تایبه‌ته به‌خۆی] له‌سه‌ر ئه‌م ئه‌نجامه ئه‌توانین داستانی کوردی بکه‌ین به‌دوو به‌شی بنه‌ره‌تی یه‌وه ، داستانی قاره‌مانیه‌تی و داستانی دل‌داری و ئه‌قینی " (مسته‌فا ، 1979: 23) دکتۆر عیژه‌دین مسته‌فا ره‌سوول ، دابه‌شکردنیکی دیکه‌ی بۆ داستانی کوردی کردووه ، ئه‌ویش داستانی قاره‌مانیه‌تی له داستانی دل‌داری جیاکردۆته‌وه له نمونه‌ی داستانی قاره‌مانیه‌تی داستانی قه‌لای دم دم ، له نمونه‌ی داستانی دل‌داری خه‌ج و سیامه‌نده که هه‌ریه‌که‌یان له پرووداوه‌گه‌لیک پیکه‌اتوون . " جه‌نگ و شکۆمه‌ندی بابه‌ته‌که و نازایه‌تی پاله‌وانه‌که‌یه‌تی ، هه‌روه‌ها ئه‌وین به‌مه‌رجیک گه‌وره‌بیّت " (پیربال ، 2004: 38). داستان نه‌مری خۆی له به‌رجه‌سته بوونی جه‌نگ و پاله‌وانی نازا و خۆشه‌ویستی مه‌زن دا ده‌بینیته‌وه " ئه‌و حیکایه‌تانه له پرووی دهرشتن و فۆرمه‌وه هه‌ر وه‌ک ئه‌و به‌یتی کوردی یه‌ وابوون که ئیستا له کایه‌دان ، واته حیکایه‌ت خوان به‌ قسه - یا بلێن به‌ نووسینی په‌خشان - پرووداوی ناو چیرۆکه‌که‌ی ئه‌گه‌یرایه‌وه‌وه له هه‌ندی شویندا به‌ ئاوازه‌وه ده‌نگی لێ هه‌لده‌یری و دوانده‌که‌ی به‌ شیعرو گۆرانی یه‌وه ئه‌گه‌یرایه‌وه " (مسته‌فا ، 1979: 25) لێره‌دا ئه‌و ده‌نگ هه‌لپه‌رینه زیاتر بۆ جه‌خت کردن بوو له خالی دره‌وشاوه و خالی وه‌رچه‌رخانی پرووداوه‌کانه به‌خۆشی و ناخۆشیه‌وه له حیکایه‌ته‌که‌دا هه‌روه‌ها بۆ راکێشانی سه‌رنجی گوینگر ، تیکه‌ل کردن و ئاویتته‌کردنی دوو ژانری ئه‌ده‌بی چیرۆک و شیعری که تیایدا ناوه‌رۆک و بابه‌ت و جه‌نگ و خۆشه‌ویستی مه‌زن ، ئه‌مانه گشتی مه‌رجی داستانه‌ شیعرن . "خاسیه‌تیکی " ئیپۆیا " له هیواش کردنه‌وه‌ی پرووداوايه...کاتی وا هه‌یه کاره‌ساته‌که له

جئ ی خۆیدا نه‌گیرسیتته‌وه ، به‌لام راگرتنی رووداوو زروفیک له چیرۆکدا پیک دینن که باری سه‌رنج وئۆبجه‌کتیقیتی ی به‌هیز بکات...رئ ره‌وی رووداو و چیرۆک و په‌ره‌سه‌ندنیان ، بئ نه‌وه‌ی نووسهر خۆی بچیتته‌کوهره‌وه ، رئ نه‌گریتته‌به‌ر " (مسته‌فا ، ۱۹۷۹ : ۳۹) به‌کار هینانی ته‌کنیکی گێرانه‌وه له هینواش کردنه‌وه‌ی رووداودا زیاتر بۆ ستاتیکا یان جوانیناسیبه هینواش کردنه‌وه‌ی رووداوو زیاتر تیشک خسه‌ن سهر خاله سه‌رنج راکیشه‌کانی رووداوه‌که‌به

" داستان کاتن له جیاتی شیعهر به‌په‌خشان به‌یان ده‌کریت ، ناوی لئ ده‌نریت " رۆمان " که نه‌مه‌ش ژانریکی نه‌ده‌بیبی دیکه‌یه ، هه‌روه‌ها جیاوازی رۆمان و داستان له‌وه‌دایه‌که‌به‌ت له رۆماندا نه‌وینه و له داستاندا جه‌نگه ، رۆمان به‌په‌خشانه و داستان به‌شیعهره " (پیربال ، ۲۰۰۴ : ۳۹). لێره‌دا رۆمان و داستان ده‌کرئ جاریک به‌په‌خشان بنووسریت و ناوی لئ بنریت " رۆمان " جاریک دیکه به‌شیعهر بنووسریت و ناوی لئ بنریت داستان هه‌روه‌ها رۆمان به‌په‌خشان ده‌نووسریت و داستان به‌شیعهر ده‌نووسریت . خاسیه‌ته‌کانی داستان " قه‌سیده بۆ رووداوی درێژ و قسه‌ی زۆر به‌کار ده‌هینرئ ، به‌تایبه‌تی ناوه‌رۆکی قاره‌مانی و رووداوی کۆمه‌لایه‌تی و هه‌ندئ جاریش دل‌داری و تاین " موناچات و نه‌عت " و هه‌ی تریش گیانی مه‌له‌می و رووداوی چیرۆکی شیعهری یا مه‌سنه‌وی یا داستانی خۆمالی و ئیپۆس و پۆییم ی " چیرۆکی شیعهری تازه " ی نه‌وروپایی حسیب بکرئ " (خه‌زنه‌دار ، ۲۰۰۱ : ۱۶۶) قه‌باره‌ی بابه‌ته‌که‌له‌گه‌وره‌یی و زۆری رووداو ، کاتی خایه‌نراو ، مه‌رجن بۆ فۆرمی گه‌وره . " ئیپیک " ئیپۆس " نه‌و جوهره‌به‌ره‌مه‌یه‌که‌گیانی چیرۆکی تیدایه‌له‌جئ و سه‌رده‌م و قاره‌مان و جولانه‌وه‌له‌رووی قه‌واره‌و کیش و قافییه‌وه‌به‌سه‌ر دوو به‌ش دا دابه‌ش ده‌کرئ ، به‌یت و چیرۆکی شیعهری " داستان به‌مه‌سنه‌وی " (خه‌زنه‌دار ، ۲۰۰۱ : ۱۶۹) ئیپۆس به‌پیی نه‌وه‌ی قه‌باره‌ی گه‌وره‌تره‌له‌لیریک ، له‌شیوه‌ی به‌یت ، یان مه‌سنه‌وی که‌هه‌ندیك جار به‌هه‌زاران دێر مه‌زنده‌ده‌کریت ، هه‌روه‌کو مه‌سنه‌وییه‌کانی مه‌ولانا جه‌لاله‌دینی رۆمی "به‌یت به‌قه‌واره‌زۆر درێژ نی‌یه ، زمانی میلی یه‌و رسته‌ی ساکاره‌و زۆربه‌ی خه‌لک تئ ی ده‌گا . کیش خۆمالی " سیلاب " یه‌و قافییه‌ی ره‌نگاو ره‌نگه‌و له‌سه‌ر بنجی به‌ند " کووپله‌" داده‌مه‌زئ بۆ مه‌به‌ستی گۆرانی ووتن داده‌نرئ " (خه‌زنه‌دار ، ۲۰۰۱ : ۱۶۹) به‌یت دواتر له‌لێکۆلینه‌وه‌که‌دا زیاتر ناماژه‌ی پئ ده‌کریت " چیرۆکی شیعهری " داستان مه‌سنه‌وی " به‌قه‌واره‌درێژه ، زمانی سفت و پته‌و " کلاسیکی " یه ، زیاتر پێوه‌ندی ی [پێوه‌ندی] به

خوینده‌وارو رۆشنبیره‌وه هه‌یه ، له‌ رووی کێشه‌وه عه‌رووزی . سیلابی یه ، له‌ رووی قافیه‌شه‌وه جووت قافیه " موزده‌ویج" ه " ا ا ب ج ج د د " (خه‌زنه‌دار ، 2001 : 169) به‌ره‌می ئه‌ده‌بی کوردی له‌ رووی ناوه‌رۆکه‌وه له‌ تیکرای دیالیکته‌کانی زمانی کوردی ده‌کرێ به‌ دوو به‌شه‌وه لیریکی و ئیپیک . " ئیپیک " ئیپۆس " رووداو و به‌سه‌ر هاته‌ به‌ شیعر ده‌هۆنرێته‌وه ، به‌ زۆری ناوه‌رۆکی له‌ ئیپۆسی فۆلکلۆر وه‌رده‌گرێ ، به‌لام شاعیری کورد به‌ ده‌سکاری و داهینانه‌ی که‌ تیییدا خه‌رج ده‌کا به‌ره‌میکی ره‌سه‌نی تازه‌ی تۆمار کراو دینێته‌ ناو ئه‌ده‌بی کوردی یه‌وه . ئیتر زۆریه‌ی ئه‌م به‌ره‌مه‌ شیعیری یه‌ درێژه‌ دل‌داری یه‌ رۆمانتیکیانه‌یه‌ له‌ باره‌ی سوار چاکی و قاره‌مانی و راووشکار و شه‌ر و شوهره‌وه‌یه " (خه‌زنه‌دار ، 2001 : 177) له‌ لاوکی کوردی قاره‌مانییه‌تی عه‌گید و رۆله‌ نازاو به‌ ئه‌مه‌که‌کانی له‌ داستانه‌ پیر له‌ سه‌روه‌رییه‌کان به‌ ده‌نگیکێ زولال باس له‌ نازایه‌تی و سوار چاکی و دل‌داری و راو شکار سه‌رکرده‌کان ده‌کریت ، له‌ نمونه‌ی به‌یتی گه‌نج خه‌لیل و خه‌ج و سیامه‌ندا " ئیپیک له‌ رووی ناوه‌رۆکه‌وه ده‌کرێ به‌ دوو به‌شه‌وه : 1 . به‌یت . به‌یت وه‌کو باه‌تیکی چیرۆکی شیعیری زیاتر بۆ مه‌به‌ستی گۆرانی چیرین داده‌نرێ ، خه‌ریکی دل‌داری و خۆشه‌ویستی و سروشته ، هه‌روه‌ها رووداوی میژووی قاره‌مانییه‌تی و پال‌هوانی ی نه‌ته‌وه له‌ شوهرش و جه‌نگ و به‌رگری له‌ نیشتمان ده‌گرێته‌وه . ئه‌م جوهره‌ شیعه‌ " به‌یتی میرانی " شی پێ ده‌لێن " (خه‌زنه‌دار ، 2001 : 177) 2 . چیرۆکی شیعیری . چیرۆکی شیعیری داستان و مه‌لحه‌مه و مه‌سه‌نه‌ویشی پێ ده‌لێن ... ئه‌م جوهره‌ شیعه‌ پێوه‌ندی ییکی راسته‌ و خۆی به‌ میله‌ته‌وه هه‌یه ، هونه‌ریکی ره‌سه‌نی خۆمالی یه ، ناوه‌رۆکی له‌ حیکایه‌تی به‌رگووی ی ئاگردان و گێرانه‌وه و تاقی کردنه‌وه‌ی پێشینان وه‌رده‌گرێ ، به‌سه‌ره‌ات و سه‌ر و سه‌ر برده‌ی قاره‌مانان و بنه‌ماله‌ و هۆز و عه‌شیره‌تی کورد له‌ پێشانا ده‌بی به‌ هه‌وینی شیعیری فۆلکلۆری " (خه‌زنه‌دار ، 2001 : 177-178) بۆ درێژه‌ پێدان به‌ رێچکه‌ی قاره‌مانه‌کانی کورد پیاوه‌ل‌دان به‌ به‌ژن و بال‌او جوانی و شوهره‌سواری ، هۆکاری گرنگن بۆ سه‌ره‌له‌دان و ده‌رکه‌وتنی ، رۆله‌ی نازاو دل‌پیر .

به‌شی دووهم : ته‌وه‌ری یه‌که‌م :

جیاوازی نیوان لیریکی و ئیپیک :

وێرای ئه‌وه‌ی که لیریکی و ئیپیک له هه‌ندیک ڕووه‌وه له‌یه‌ک ده‌چن ، به‌لام هه‌ندیک ڕووی دیکه‌وه جیاوازن . " جیاوازی بنه‌رته‌ی ی ئیپۆس له‌گه‌ڵ لیریکی دا ئه‌وه‌یه...که‌ره‌سه‌ی لیریکی جیهانی ناو ده‌روونی ئاده‌میزاده ، ئه‌وه‌ه‌ستانه‌یه که له ئه‌نجامی جموجوولی ژياندا دروست نه‌بێ و ده‌ر ئه‌په‌رگی...ئیپۆس ، له ڕێژه‌وی گه‌شه‌سەندنا میژووویه‌کی درێژ و ده‌وله‌مەندی هه‌یه زۆر به‌تین به‌ستراوه به‌گه‌شه‌سەندنی گه‌له‌وه...ئیپۆس که‌له‌خۆیدا ڕووداوێکی میژووویی یه " (مسته‌فا ، 1979 : 32-33) لێره‌دا له ڕووی فۆرم و ناوه‌ڕۆکه‌وه لیریکی و ئیپیک جیاوازیان دهرده‌که‌ویت ، ده‌روونی تاکیک ، هه‌رچه‌ند فراوان بی‌ت خۆی له‌که‌سیتییه‌ک ده‌بینیته‌وه ، داستان به‌شیر ده‌نوسری‌ت و کۆنتره له ڕۆمان که به‌په‌خشان ده‌نوسری‌ت . ئیپیک فۆرمیکی درێژه ژماره‌ی ڕووداوه‌کانی له لیریکی زیاتره له‌به‌ر ئه‌وه‌ی په‌یوه‌سته به‌میژوووه‌وه . " زۆربه‌ی لیکۆله‌ران له‌و بواره‌دا ئه‌ده‌ب دابه‌ش ده‌که‌نه سه‌ر سێ جۆر هه‌کایه‌ت و شیعری گۆرانی و دراما ، هه‌ر یه‌که له‌مانه له ڕووی پان و پۆرییه‌وه گه‌شه‌یان کرد ، له‌گه‌ڵ قوناغه‌کانی میژوودا ، بۆ نمونه هه‌کایه‌ت بوو به‌چیرۆکی هونه‌ری ، دراما بوو به‌میلۆ دراما" (ت . نصیف ، 1986 : 206) چیرۆک به‌گه‌شتی بوو به‌داستانی سه‌رده‌می نوێ ، کورته‌چیرۆک و کورتیله‌چیرۆک.. هتد " ڕۆژ هه‌لات هه‌میشه‌خاوه‌نی لیریکی ره‌نگین بووه...سه‌رله‌نوێ له ئه‌ده‌بی نووسراودا داستان دیتته‌وه کایه‌وه ، گۆرکی ئه‌لیت ، داستان دوو ڕیگه ئه‌گریت : دیالۆگ و وه‌سف کردن ، ئه‌مه‌داستان له دراما جیاده‌کاته‌وه ، چونکه دراما ته‌نیا " ووشه‌ی پوخته‌کراو" به‌کار ئه‌هێنێ " (مسته‌فا ، 1979 : 33) دوو ژانری ئه‌ده‌بی ئه‌گه‌ر جیاوازیان نه‌بی‌ت که‌واته یه‌ک ژانرن ، جیاوازی داستان له‌گه‌ڵ درامادا زۆره هه‌ر له شیوه‌ی نووسینه‌کانه‌وه داستان به‌فۆرمی مه‌سنه‌وی ده‌نوسری‌ته‌وه که‌چی درامایان له شیوه‌ی په‌خشانه‌یان فۆرمی شیعره‌جگه له مه‌سنه‌وی . "ئه‌رستۆ چۆنیه‌تی گۆرانی ناوه‌ڕۆک بۆ شیوه‌یان فۆرم ، ڕوون ده‌کاته‌وه ده‌لێ : چۆن ناوه‌ڕۆک ده‌بیته‌ فۆرم ؟ بینای هه‌ر شیوه و ناوه‌ڕۆکیکی دیاریکراوه به‌تایبه‌تی له ڕووی تیورییه‌وه ، بابه‌تی ڕۆژانه‌یه ده‌بیته‌ بابه‌تی هونه‌ری ، بینای مه‌رگه‌ساته‌کان هۆکارێکه بۆ ئاشکرا کردنی مه‌رگه‌ساته‌کانی ژيان ، ئه‌و ناوه‌ڕۆکه ده‌بیته‌ ڕوخسار ، هه‌روه‌کو له‌گری ئۆدییدا هه‌یه " (ت . نصیف ، 1986 : 49) فۆرم و ناوه‌ڕۆک دوو ڕووی یه‌ک دراوان ، فۆرم به‌پێی قه‌باره‌ی ڕووداوه‌کانی ناوه‌ڕۆک نه‌خشه‌ی فۆرمه‌که ده‌کیشی‌ت ، هه‌رچه‌نده ڕووداوه‌کانی ناوه‌ڕۆک یان بابه‌ته‌که ئالۆز و فراوان بی‌ت

، پێویست ده‌کات فۆرمه‌که به‌قه‌د بالآی په‌ره‌سه‌ندنی ناوه‌رکه‌که و بنه‌ما هونه‌ریبه‌کانی جۆری ژانره‌ ئه‌ده‌بیه‌که دیاریی بکریت "داستان له ئه‌ده‌بی فۆلکلۆری گه‌لاندا و له ئه‌ده‌بی نووسراوه‌یاندا ، له زۆر دیمه‌ن و ڕوخساردا و له ناوه‌ڕۆکیشدا . زۆر به‌ناویه‌کدا چوو . ون و له یه‌کتر ئه‌چن ، ئه‌م ڕاستی یه‌ له ئه‌ده‌بی فۆلکلۆرو نووسراوی کوردیشدا هه‌ر وه‌ک ئه‌وه‌ی گه‌لانی تره " (مسته‌فا ، 1979 : 32) داستان له فۆلکلۆری کوردی ئیله‌هامی له ئه‌ده‌بی نووسراوی گه‌لان وه‌رگرتوووه ، بۆیه له‌یه‌کده‌چن له چوونه‌ ناویه‌کدا " ئیپۆس ، به‌ره‌هه‌میکی چیرۆک ئامیژه ، له فۆرمی وپنه‌دا ، باری ژیان و بوونی گه‌ل و پێوه‌ندی کۆمه‌لایه‌تی و نه‌خشه‌ی به‌ره‌و پێش چوونی میژووویی دهر ئه‌خا " (مسته‌فا ، 1979 : 32) ئیپۆس وپرای ئه‌وه‌ی که به‌ شیعری مه‌سنه‌وی ده‌نووسریت ، به‌لام له ڕاستیدا چیرۆک ئامیژه . "هه‌ندی جار " پۆیه‌می میلی " له پۆیه‌می داستان جیا ئه‌کریتته‌وه ، چونکه ئه‌میان ناوی خاوه‌نی دیار نی یه‌ و پتی ئه‌ووتری " ئیپۆیا " نه‌ک " ئیپۆس " که ئه‌ویان خاوه‌نی ناسراوه ، ئه‌م ناوه‌ بۆیه‌ دانه‌راوه‌ که ئیپۆسیا بکات به‌ ژانریکی تازه‌ی ئه‌ده‌بی و له ئیپۆسی جیا بکاته‌وه ، به‌لکو ته‌نیا بۆ ئه‌وه‌یه‌ که داستانی میلی له‌و داستانه‌ جیا بکریته‌وه که خاوه‌نی دیاره " (مسته‌فا ، 1979 : 35-36) مامۆستا عیژه‌دین ڕای وایه که شیعری ئیپۆس خاوه‌نی دیاره به‌لام ئیپۆیا خاوه‌نی دیارنیه‌ خاوه‌نه‌که‌ی میلیته‌ خۆیه‌تی . "پۆیه‌می میلی ، ئه‌وه‌ی بۆ ڕووداویکی گه‌وره‌ ته‌رخان کرا بیته‌ ، وه‌ک ئاوپنه‌یه‌کی تایبه‌تی گۆرانیش ته‌ماشای ئه‌کریت " (مسته‌فا ، 1979 : 37) شیعری میلی که بۆ ڕووداویکی گه‌وره‌ بشیت بۆ گۆرانیش ده‌گونجیت .

ته‌وه‌ری دووهم :

پراکتیزه‌ کردنی لیریک و ئیپیک له‌ چه‌ند نموونه‌ییکی کورت و درێژی شیعری میلی کوردی :

مارف خه‌زنه‌دار پپی وایه که له‌یلاو مه‌جنون و یوسف و زولیه‌خا ڕۆمانه‌ شیعرن ، هه‌روه‌ها عیژه‌دین مسته‌فا ڕه‌سوڵ له‌ قالبی داستاندای پۆلینیان ده‌کات؟! ڕای هه‌ردوو بیرمه‌ندی ناسراو له ئه‌ده‌بی کوردیدا له‌ نیوان دوو ژانری ئه‌ده‌بی ڕۆمانه‌ شیعری و داستاندای ده‌خولیتته‌وه ، هه‌ردوو ژانره‌ ئه‌ده‌بیه‌که به‌ شیعری ده‌نووسرین یه‌که‌میان ناوه‌ڕۆکه‌که‌ی ڕۆمانئامیژه ، دووه‌میان چیرۆکئامیژه ، هه‌ردووکیان فۆرمه‌کانیان له‌ توانییدا هه‌یه‌ ڕووداو

گه‌لیک له خۆبگرن . " پۆشکینی پرووسی نووسینی له ههر سێ چۆره‌که‌ی ئه‌ده‌ب هه‌یه چیرۆک و شیعری لیریکی و دراما ، به‌لام پێشه‌نگه‌کانی دیکه‌ی جیهان وه‌ک تۆلیستۆی به‌ نووسه‌ری چیرۆک ئه‌ژمار ده‌کرێ ، با‌یروون به‌ نووسه‌ری شیعری لیریکی " (ت . نصیف ، ۱۹۸۶ : ۱۸) " ناویته‌ کردنی دوو ژانری ئه‌ده‌بی جیاواز له‌ بۆته‌ی ژانریکی ئه‌ده‌بی نوێ و جیاواز له‌ هه‌ردوو ژانره‌ ئه‌ده‌بیه‌که‌ ، ئه‌و ناویته‌ کردنه‌ ته‌نها به‌و نووسه‌رانه‌ ده‌کرێ که‌ به‌ شێوه‌یه‌کی پراکتیکی نووسین و به‌ره‌هه‌مان هه‌بیت زیاتر له‌ ژانریکی ئه‌ده‌بی وه‌ک پۆشکینی پرووسی شاره‌زایی له‌ سێ ژانری جیاواز هه‌بوو . " له‌ فۆلکلۆری کوردیدا گه‌لیک پۆیه‌م و ئیپۆیا هه‌یه که‌ شه‌قله‌ گشتی یه‌کانی داستانی جیهانی و داستانی فۆلکلۆریان تیا به‌دی ئه‌کرێ و شه‌قلی تایبه‌تی ی فۆلکلۆر و به‌ره‌هه‌می کورده‌واریشیان تیا دیاره " (مسته‌فا ، ۱۹۷۹ : ۴۲) داستانه‌ کوردیه‌کان له‌ پرووی شێوه‌و ناوه‌ڕۆکه‌وه‌ چی وایان له‌ داستانی گه‌لانی دراوسێ که‌متر نییه . " ههر هونه‌رمه‌ندیک که‌ پروو له‌ ههر مه‌رگه‌ساتیک ده‌کات ، که‌ له‌لایهن نه‌وه‌کانه‌وه‌ سه‌ری هه‌لداوه ، ئه‌گه‌ر هونه‌رمه‌ندیکی راسته‌قینه‌بیت وه‌کو خۆی که‌ هه‌یه به‌ره‌سته‌ی ناکات ، به‌لکو ده‌بێ ده‌وله‌مه‌ندتری بکات کون و که‌له‌به‌ره‌کانی پیر بکاته‌وه‌ به‌مه‌رجیک یه‌کییتی ریزه‌کانی تۆکه‌م بکات " (ت . نصیف ، ۱۹۸۶ : ۵۱) هونه‌رمه‌ند ئه‌وکاره‌ی که‌ به‌نیازه‌ به‌ئنجامی بگه‌ینیت ، ده‌بێ له‌وه‌ی که‌ هه‌یه جوانتری پێشکه‌ش بکات ، ئه‌گه‌ر وه‌کو خۆی پێشکه‌شی بکات ، هونه‌ره‌که‌ی له‌ده‌ست ده‌دات . " داستانی کوردی ، هه‌رچه‌نده‌ له‌ دیمه‌ن و سیمای گشتی ی دا له‌و داستانه‌ نه‌چیت که‌ له‌ فۆلکلۆر و ئه‌ده‌بی نووسراوی گه‌لانی تردا هه‌یه...هه‌ندێ شه‌قل و دابه‌شکردنی له‌ جۆری ناو دیمه‌نی داستانی کوردیدا دروست کردوه‌ که‌ تایبه‌تی به‌خۆیه‌تی [تایبه‌ته‌ به‌خۆی] له‌سه‌ر ئه‌م ئه‌نجامه‌ ئه‌توانین داستانی کوردی بکه‌ین به‌دوو به‌شی بانه‌رته‌ی یه‌وه ، داستانی قاره‌مانییتی و داستانی دل‌داری و ئه‌قین " (مسته‌فا ، ۱۹۷۹ : ۴۳) " ئه‌و حیکایه‌تانه‌ له‌ پرووی دارشتن و فۆرمه‌وه‌ ههر وه‌ک ئه‌و به‌یتی کوردی یه‌ وابوون که‌ ئیستا له‌ کابه‌دان ، واته‌ حیکایه‌ت خوان به‌ قسه‌ . یا بلێین به‌ نووسینی په‌خشان . پرووداوی ناو چیرۆکه‌که‌ی ئه‌گه‌ریاوه‌وه‌ له‌ هه‌ندێ شویندا به‌ ئاوازه‌وه‌ ده‌نگی لێ هه‌لوه‌پیری و دواندنه‌که‌ی به‌ شیعرو گۆرانی یه‌وه‌ ئه‌گه‌ریاوه‌وه‌ " (مسته‌فا ، ۱۹۷۹ : ۴۵) " گه‌وره‌ترین ئیپۆسی کوردی ، به‌تایبه‌تی ئه‌وه‌ی که‌ ره‌سه‌ی میژووین و فۆلکلۆری ته‌واو ده‌رباره‌ی ما بیت ئه‌وه‌ی به‌یتی " قه‌لاي دمدم "ه... ئه‌م ئیپۆسه‌ خه‌باتی سالانی 1608 . 1610 ی کوردان ئه‌گه‌ریته‌وه‌ به‌

سه‌رکردایه‌تی ئەمیرحانی یه‌ك ده‌ست ، پروبه‌پرووی شا‌عه‌باسی یه‌که‌م " (مسته‌فا ، 1979 ، : 52). " به‌نگه‌ نازایه‌تی ی ناو ئەم داستانه‌ له ناوه‌پۆکی کۆمه‌لایه‌تی به‌ده‌ر نه‌بێ... له‌م کۆرده‌دا ئەتوانین ناوی ده‌یان . داستان بنووسین وه‌ك : به‌یتی شه‌ریف هه‌مه‌وه‌ند ، به‌شاری چه‌تۆ و ئەمی گۆزێ ، عه‌زیز و ته‌کش... هتد " (مسته‌فا ، 1979 ، : 67) " له‌م داستانه‌دا ته‌واو وینه‌ی قاره‌مان و به‌جه‌رگی ی پیشان ئەدریٲ " سوارۆ " خۆی قاره‌مانی داستانی "سوارۆ" یه‌ له‌ داستانه‌که‌دا ته‌واو وینه‌ی نه‌به‌ردی ئە و پیشان ئەدریٲ :

سوار مه‌زنی ، به‌ منی مه‌زنی

سه‌رت له‌ پۆلای چنگت له‌ ئاسنی

هه‌ر قه‌لاته‌کی ده‌چی ییٲ ئەتۆی له‌ بنی

هه‌ر حاکمییکی زه‌ره‌نده‌یه‌ ئەتۆی له‌ کنی

شا له‌سه‌ر ته‌ختی ئە و لایه‌ له‌به‌ر سامی تۆ ناسه‌کنی

سوار ئەمن ئەوی رۆژیم پیٲ جوان بووی

ده‌ستت ده‌دا شیڕییکی فه‌نه‌ر... داستانی قاره‌مانییه‌تی که‌ باس له‌ نازایه‌تی و سوارچاکی و نه‌به‌ردی و قاره‌مانییه‌تی تیا‌دا به‌رجه‌سته‌ کراوه‌. " (مسته‌فا ، 1979 ، : 67)
پرووداو له‌ریچکه‌ ئاساییه‌که‌ی خۆیان که‌ له‌ سه‌ره‌تاو ناوه‌راست و کۆتاییه‌ خۆیان ده‌نوینن " (جه‌لال ، 2009 ، : 13) ئەم سیسته‌مه‌ بۆ پۆمانه‌ شیعر شیوا نییه‌! ئەگه‌ر هه‌ر پرووداویک ، سه‌ره‌تاو ناوه‌راست و کۆتایی هه‌بیٲ زیاتر بۆ پۆمان گونجاوه‌ . بۆ پۆمانه‌ شیعر له‌ بابه‌تی هه‌ردوو ژانره‌ ئەده‌بییه‌که‌دا پرووداوه‌گه‌لیک ده‌بینریت ، به‌لام بۆ جه‌نگ و خۆشه‌ویستی مه‌زن بۆ پۆمانه‌ شیعر مه‌رجی سه‌ره‌کی نین؟! هه‌ندیک جار پرووداو له‌ ناوه‌راسته‌وه‌ ئاماژه‌ی پی‌ده‌کریت به‌هۆی هونه‌ره‌کانی ره‌وانبێژییه‌وه‌ وه‌ک درکه‌ ، خوازه‌ ، خواستن ، له‌ شیعردا ناتوانریت پرووداو وه‌کوخۆی بنووسریته‌وه‌ . " گه‌وره‌ترین ئیپۆسی کوردی ، به‌تایبه‌تی ئەوه‌ی که‌ ره‌سه‌ی میژووین و فۆلکلۆری ته‌واو ده‌رباره‌ی ما بیٲ ئەوه‌ی به‌یتی " قه‌لای دمدم " ه... ئەم ئیپۆسه‌ خه‌باتی سالانی 1608 . 1610 ی کوردان ئەگێریته‌وه‌ به‌

سه‌رکردایه‌تی ئەمیر خانی یه‌ك ده‌ست ، ڕووبه‌ڕووی شا‌عه‌باسی یه‌که‌م " (مسته‌فا ، 1979 : 52) به‌یتی قه‌لای دم‌دم کاتیکی هه‌ستیار و نه‌هامه‌تی له‌ میژووی خه‌باتی گه‌لی کورد ده‌گێڕێته‌وه ، ئەم ڕووداوه‌ ئاواره‌ بوون و ده‌ربه‌ده‌ر بوونی شیعه‌ مه‌زه‌به‌کان له‌ نه‌ته‌وه‌ جیا‌جیا‌کانی سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتی عوسمانییه‌کان ، له‌ کاتی مملانیاندا له‌ گه‌ل ده‌وله‌تی سه‌فه‌وی شیعه‌ مه‌زه‌به‌ی ئیسلامی ، ده‌گێڕێته‌وه‌ که‌ خۆی له‌ هه‌زاران که‌س ده‌دا ، شا ئیسماعیلی سه‌فه‌وی داوا له‌ خانی له‌پ زێڕینی سه‌رۆک‌عه‌شیره‌تی سه‌ره‌زی برادۆست ده‌کات نزیکه‌ی دوو هه‌زار زیاتر له‌و په‌نابه‌ره‌ ده‌رکراوانه ، له‌ خۆیان بگرن ، له‌ ئاکامدا خان ئەم بریاره‌ ڕه‌ت ده‌کاته‌وه ، چونکه‌ نه‌ته‌وه‌ی کورد په‌یوه‌ندی به‌م مملانی یه‌ مه‌زه‌به‌بیه‌وه‌ نییه ، بریار ده‌دات له‌ قه‌لای دم‌دم به‌رگری بکات . جگه‌ له‌ سیاسه‌ت و نه‌ته‌واپه‌تی ، هه‌ندیک له‌ به‌یته‌کان ناوه‌ڕۆکیکی کۆمه‌لایه‌تی له‌ خۆ ده‌گرن ، به‌لام داستانه‌ کوردییه‌کان زیاتر ناوه‌ڕۆک و ڕووداوه‌کانیان پێوه‌ندیان به‌ ئازایه‌تی و نه‌به‌ردییه‌وه‌ هه‌یه ، چونکه‌ به‌ درێژایی میژوو میلیله‌تی کورد له‌ مملانییدا بووه‌ له‌ گه‌ل نه‌یاره‌کانیدا ، داستانی قه‌لای دم‌دم شه‌ڕیکی گه‌وره ، قاره‌مانییه‌تیبه‌ک له‌ پیناو خۆشه‌ویستی نه‌ته‌وه‌و نیشتمان له‌کات و شوینیکی دیاریکراودا ئەنجامدرا ، ئەم داستانه‌ سه‌روه‌رییه‌کی گه‌وره‌یه‌ ئه‌گه‌ر خیانه‌ت نه‌بووایه‌ کوردانی برادۆست سه‌رکه‌وتنیکی گه‌وره‌یان بۆ نه‌ته‌وه‌که‌یان تۆمار ده‌کرد .

"داستانی قاره‌مانی کورد ، که‌ره‌سه‌یه‌کی ده‌وله‌مه‌نده‌ بۆ ووردبوونه‌وه‌ له‌ گه‌لیک ڕووی ژیان و ڕابوردووی کورد ، لێره‌شدا زۆر به‌ڕۆشنی که‌ره‌سه‌ی خوو ڕه‌وشت و سروشتی کوردان ئەبینین ، ئەم داستانه‌ هۆیه‌کن بۆ جیگیر کردنی میژوو و ته‌خت و به‌ختی ڕابوردوو :

له‌وێ ده‌ورم ده‌نۆری

له‌وێ زه‌مانم ده‌نۆری

له‌وێ ده‌وری " قوبادخان " م ده‌نۆری

له‌ ده‌وری شاه‌ی ئەنه‌وشیروانم ده‌نۆری

هه‌تا ئەوێ زه‌مانی

هه‌تا ده‌وری قوبادخان

هه‌تا ده‌وری شاه‌ی نه‌ه‌وشیروان

هه‌تا ده‌وری جومجه‌ سو‌لتان

یه‌کیکم نه‌دیت وه‌کو سوله‌یمان به‌گی میری هه‌ری

له‌ دیوانی پیسه‌رۆمیان هه‌ل بستن به‌گرانی

ئه‌و رۆکه‌ سه‌ری من ده‌یش

دلی له‌شکری ئاریانی قه‌ت هیدی ناب

له‌به‌ر گریان له‌به‌ر ئه‌وان هورده‌ گله‌یی یان

ئه‌گه‌ر رۆژم لئ هه‌ل هاتبا له‌ هه‌موو قه‌ده‌م و حه‌وشاران

ده‌داتن له‌سه‌ری هه‌ری و هه‌ری به‌گیان " (مسته‌فا ، 1979 : 47)

ئه‌م داستانه‌ که به‌ مه‌سنه‌وی نه‌ نووسراوه‌ وه‌کو چیرۆکه‌ شیعریک رووداوه‌که‌ی باس له‌ ده‌ورو زه‌مانی میره‌ کورده‌کان ده‌کات یه‌که‌ به‌یه‌که‌ قوباد خان و ئه‌ه‌ه‌وشیروان ، به‌لام سوله‌یمان به‌گی شارۆچکه‌ی پیره‌ هه‌ری له‌ هه‌مووان جیا‌ده‌کاته‌وه‌ به‌ شان و بالیدا هه‌ل‌ده‌دات " ئه‌وه‌ی له‌ " لاوک " دا پتر سه‌رنج راده‌کیشیت ، سه‌روشتی ناراسته‌وخۆی ئاراسته‌ کراوی په‌یامه‌که‌یه ، ئه‌م سه‌روشته ، په‌یامگر " سوارچاک ، ئه‌ویندار...هتد" راده‌کیشیته‌ ریزی پیشه‌وه‌ی رووداوه‌کان و په‌یامده‌ر : " لاوکبێژ " له‌ سیبه‌ری په‌یامه‌که‌دا راده‌گرن ، به‌لام ئه‌و رۆل‌به‌ندییه ، وابه‌ ساده‌یی و راسته‌وخۆ له‌ " لاوک " ه‌که‌دا ده‌رناکه‌ویت ، به‌لکو له‌ پیشدا به‌ پالیۆگه‌ی پیوه‌ندییه‌ ئالۆزه‌کانی نیوان چه‌مکی " په‌یام - چیرۆک " و " په‌یامده‌ر - په‌یامگر " و " کاتی میژوو‌یی - کاتی گێرانه‌وه‌ " و گه‌لئ پیوه‌ندی دیکه‌ی نیوان بنیاته‌ جیاوازه‌کانی " لاوک " دا تیده‌په‌ریت " (به‌کر ، 2004 : 130) لاوک و حه‌یران تابه‌ته‌ به‌ هونه‌ر و ئه‌ده‌بی میلی کوردیی ره‌سه‌نه‌وه ، دیاره‌ هه‌ر باه‌تیکه‌ی هونه‌ری یان ژانریکی ئه‌ده‌بی ئه‌گه‌ر له‌ رووی بنه‌مای هونه‌رییه‌وه‌ جیاواز بیت که‌واته‌ سه‌ربه‌خۆیه‌ لیره‌دا لاوک

و حه‌یران و مه‌ولودنامه هه‌رسێکیان تایبه‌تن به هونه‌ر و ئه‌ده‌بی کوردیه‌وه مۆرکی کوردایه‌تی زۆر به‌زه‌قی تیاپاندا به‌دی ده‌کریت ، له‌م لاوکه‌ی سه‌ره‌وه‌دا ، لاوکبێژ په‌یامێک ئا‌راسته‌ی گۆیگران و خوینه‌رانی ده‌کات تیاپدا باس له شه‌هامه‌تی و ئازایه‌تی و سه‌ردانه‌نواندنی میره کوردیه‌یه‌کان ده‌کات به‌رامبه‌ر به داگیرکه‌ره رۆمیه‌یه‌کان به شیوه‌یه‌کی ناراسته‌وخۆ.

" زه‌مبیل‌فرووش لاوکی رۆق‌اله

به‌کفیلته‌ و ئه‌هل و ئه‌یاله

حوسنیا یوسف له‌ باله

ده‌س له‌ کورسی سه‌نعه‌تی " (به‌کر ، 2004 : 109)

لاوکی زه‌مبیل فرووش باس له‌ رووداوێکی سه‌رنج راکیش ده‌کات که‌سییته‌ی مرۆقی کورد له‌ که‌سییته‌ی زه‌مبیل فرووشدا به‌رجه‌سته ده‌کات ، ئه‌م لاوکه‌ به‌ شیوه‌یه‌کی ناراسته‌وخۆ له‌ رێگه‌ی که‌سییته‌ی زه‌مبیل فرووشدا باس له‌ ده‌ست و ده‌م و داوین پاکێ مرۆقی کورد ده‌کات ، کاتیکی کۆلان کۆلان ده‌گه‌ریت توشی خه‌لکانیک ده‌بیت هه‌ولێ له‌ خسته‌بردنی ده‌ده‌ن ، به‌لام زه‌مبیل فرووش خواناس و په‌هوشته‌ به‌رز و ده‌ست پاکه ، وه‌کو ده‌رویشیک جگه‌ له‌ پارووی هه‌لال چاوی هه‌یج کاریکێ دزیو نابینیت .

" له‌م ده‌قه‌ی خواره‌وه‌دا . که‌ به‌شی په‌که‌می " لاوکی چه‌تۆ " به‌

سبه‌یه‌ سبه‌ زووه‌ سبه‌یه‌ سبه‌ زووه‌

چه‌تۆیی ئاغا بی‌ گران له‌ خه‌وی شیرین رابووه‌

سبێ بانگا گازی شیرین ده‌لالێ خۆ کردیه‌

کچکێ دینێ ده‌لالێ شیرینێ مال خرابێ ئه‌مان چما ئه‌توو زانی

ئه‌من ئه‌و شوکه‌ خه‌ونه‌کی گه‌له‌ گه‌وره‌و قه‌بیعاتم دیتیه‌

ئه مان لهخهونئ مندا وهبیه

تۆزه کئ قالبئ من تئیک چوو

ناره نارهک و نرکه نرکهک له سینگی من دهرپه ریه

که تیه وه ناو چه میه

چهند کپروشکی له لانانه

چهند شیرئ له بېشانه

چهند که وئ سه ر هیلکانه

چهند رپوی له چۆمانه

چهند هیوانئ له دهحلان و له بهریان و له بهحرانه

فه رخئ خوۆ هیلکئ خوۆ کلکئ خوۆیان وه دهوئ خوۆ گرتینه

کچکئ دهلالئ مال خراپۆ لعاردئ بئ دهرپئ دهشتئ مهلیک سینوئئ که تینه

ئه مان تهیرۆ تارئ به گۆشتئ وان دهعبایان و به رازان هه موو خه نی

لئ لاوۆ لئ لاوۆ لئ لاوۆ لئ لاوۆ لئ لاوۆ

عه گیدئ سه رئ مهیدانئ بابئ مستئ لۆرم زراوۆ " (به کر ، 2004 : 109) لاوک که له شیوه ی گۆرانئ خا و له لایهن لاوک بپژه وه دهچرئ به ئاوازیکی غه ربیی خوۆش . له م لاوکه دا چه تۆ ئاغا له دیوه خانی خویدا خه ونیکی قه باحه تی بینوه کاتیک که له خه وه له ده ستیئ ، خه ونه که بو نازدار هیرانئ ده گپرتته وه به م شیوه یه ، له خه ونیدا قه لبی تیکچوو وه و ناره ناره ک یان ئاگریک له سینگی وی دهرپه ریه که وتیه ناو چۆمه ئاوئ ، ده سه لاتئ نه ماوه و تووشی دهر به ده ری بووه میله ته که ی ئاوره بوونه ، چهند که رویشک له لانه ی خوۆ و چهند شیر له بپشه لانئ چهند که و له سه ر هیلکان ، چهند رپوی له م چۆمانه دا ، چهند

حه‌یوان له دهشت ده‌رو سه‌حرادا، فه‌رخه‌و هه‌یله‌که‌ و کلکی خۆیان به‌دوای خۆیان خستوه له زه‌وی مه‌لیک سینۆیی له‌و گۆره‌دا که‌وتینه‌ ، ته‌یر و تارو ده‌عبا به‌ گۆشتی ئەوان خه‌نی بووینه‌. " له " به‌یت " ه‌ کاند ، ئەو ئە‌دگارانه‌ی " گۆرانی " به‌و رێکیه‌ نابینرین . به‌ ده‌ریرینیکی وردتر ، له‌ پال هاو ریتمی نزیکه‌ی ئەو دوو جۆره‌دا ، هاوکیشی ته‌واوی دیره‌کانی " به‌یت " دا " به‌شیک له‌ گه‌یرانه‌وه‌کان به‌ شیع‌ر ده‌بن و هه‌ندیکیشیان به‌ په‌خشان " (به‌کر ، 2004 : 121) ئە‌وه‌ش وینه‌یه‌کی ته‌واوه‌ له‌ ریزکردنه‌که‌ی " د . خه‌زنه‌داره‌ له‌ میژووی ئە‌ده‌بی کوردی تازه‌دا " هه‌یران و لاوک " " به‌یت " " شیع‌ری گۆرانی " (به‌کر ، 2004 : 123) له‌ هونه‌ر و ئە‌ده‌بی میلیلی کوردیدا لاوک و هه‌یران تایبه‌تمه‌ندی تایبه‌تی خۆیان هه‌یه‌ ، به‌لام به‌یت زیاتر خۆی له‌ داستانه‌ شیع‌ردا ده‌بینیته‌وه‌ . " ته‌کتیکی " لاوک " له‌و پرووه‌وه‌ که‌ مه‌ودایه‌کی کاتی و پانتاییه‌کی پروودانی فراوانی هه‌یه‌ تا راده‌یه‌کی زۆر له‌ ته‌کنیکی " چیرۆک " نزیکه‌ ده‌بیته‌وه‌ " (به‌کر ، 2004 : 130) هیکایه‌تی سولتان مه‌حمود و هه‌بیبی نه‌جار " جاریک سولتان مه‌حمود داوا له‌ هه‌بیبی نه‌جار ده‌کات که‌ 40 باره‌ حوشتر کای پاشماوه‌ی پیرینه‌وه‌ی دار بۆ ماوه‌ 24 سه‌عات ئاماده‌ بکات ، ئە‌گه‌ر ئە‌م مه‌رجه‌ جئ به‌جئ نه‌کات له‌ سیداره‌ی ده‌دات ، مه‌حاله‌ ئاماده‌ کردنی ژنه‌که‌ی پیی ده‌لئ خوا له‌ سولتان مه‌حمود گه‌وره‌تره‌...پیی ده‌لئ " هه‌بیبی نه‌جار وه‌ره‌ بنووین وه‌کو جار خوا یه‌که‌و ده‌رگای هه‌زار*...مۆله‌تی سولتان مه‌حمود ته‌واو ده‌بیته‌ به‌یانی زوو له‌ ده‌رگا ده‌دریته‌ ، هه‌بیبی نه‌جار له‌رزی لئ دئ ده‌لئت : ژنه‌که‌ پیرۆ ده‌رگا که‌ بکه‌ره‌وه‌ ، ئە‌وا هاتوون من بده‌ن له‌ سیداره‌ ، دواتر ژنه‌که‌ی ده‌رگا ده‌کاته‌وه‌ ده‌لئ : هه‌بیب موژده‌م بده‌ری ، ئە‌وانه‌ هاتوون ئە‌لین ، هه‌بیب داره‌ مه‌یت بتاشئ بۆ سولتان مه‌حمود " (ئیه‌راهیم ، 2006 : 59) ئە‌م هیکایه‌ته‌ زیاتر بۆ که‌سانیکی ده‌سه‌لاتداره‌ که‌ زولم زۆر له‌ خه‌لکانی ژیر ده‌سه‌لاتی خۆیان ده‌که‌ن ، به‌لام له‌ بیریان چۆته‌وه‌ که‌ خۆشیان له‌ هه‌مان مه‌عه‌ده‌نی ئە‌و مروقانه‌ دروست بوون ، که‌ غه‌دربان لیده‌که‌ن خوای گه‌وره‌ رۆژیک له‌ رۆژان هه‌ساییان له‌گه‌لدا ده‌کات و سزایان ده‌دات .

ئه‌نجام

1- له‌ئه‌ده‌بی میلیلی کوردیدا لیریکی به‌ پروودای کورت و ئیپیک به‌ پروودای دریز ده‌ناسریتته‌وه‌ .

۲- لیریک و ئیپیک له ئه‌ده‌بی میلی کوردیدا کۆنه ، هۆره و سیاچه‌مانه له سه‌رده‌می ئاقیستا و پیش ئه و کاته‌ش هه‌بووه .

۳- له هه‌رچوار جوهره‌که‌ی رووداو (زنجیره‌یی ، بازنه‌یی ، به‌یناو به‌ین ، تیکه‌له‌کیش) نموونه‌یان له ئه‌ده‌بی میلی کوردیدا بوونیان هه‌یه .

۴- لیریک و ئیپیک جگه له فۆرم و فه‌زا ، له رووی کورتی و درێژی و زۆری که‌سییتی و فراوانی شوپنه‌وه له یه‌ک جیاوازن.

۵- جیاوازی بنه‌ره‌تی ئیپۆس له‌گه‌ڵ لیریک دا ئه‌وه‌یه ، که‌ره‌سه‌ی لیریک جیهانی ناو ده‌روونی ئاده‌میزاده ، ئه‌وه‌ه‌ستانه‌یه که له ئه‌نجامی جموجوولی ژياندا دروست ئه‌بێ ، ئیپیک میژوو‌یه‌کی درێژ و ده‌وله‌مندی هه‌یه زۆر به‌تین به‌ستراوه به‌گه‌شه‌سه‌ندنی گه‌له‌وه ، ئیپۆس هه‌ر له خۆیدا رووداویکی میژوو‌یی یه .

لیستی کتیه‌ کوردیه‌کان :

۱- به‌کر ، د . محمه‌د ، ۲۰۰۴ ، کیش و ریتمی شیعری فۆلکلۆری کوردی ، چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی په‌روه‌رده ، هه‌ولنیر

۲- پیربآل ، فه‌هاد ، ۲۰۰۴ ، ریبازه ئه‌ده‌بیه‌کان ، ئاماده‌کردن و وه‌رگێرانی له فه‌ره‌نسییه‌وه ، هه‌ولنیر

۳ خه‌زنه‌دار ، دوکتۆر مارف ، ۲۰۰۱ ، میژوو‌ی ئه‌ده‌بی کوردی له سه‌ره‌تاوه تا ناوه‌راستی سه‌ده‌ی بیسته‌م ، به‌رگی یه‌که‌م ، ده‌زگای چاپ و بلا‌وکردنه‌وه‌ی ئاراس ، هه‌ولنیر .

۴- حوسین ، د. هیمداد ، ۲۰۰۷ ، ریبازه ئه‌ده‌بیه‌کان ، هه‌ولنیر ده‌زگای چاپخانه‌ی ئاراس .

۵- حه‌سه‌ن ، مه‌لود ئیبراهیم ، ۲۰۰۶ ، هیلکه‌ی نامی ، کۆمه‌لێک ئه‌فسانه‌و حیکایه‌تی جو‌راو جو‌ری فۆلکلۆری نیو کورده‌واری ، هه‌ولنیر.

۶- حه‌سه‌ن ، جه‌لال مه‌لا خو‌شناو ، ۲۰۰۶ ، مریه‌م خان ، هه‌ولنیر.

7- سه‌جادی ، به‌ختیار و مه‌حمودی ، ه‌حه‌مه‌د ، 2002 ، فه‌ره‌ه‌نگی زاراوه‌ی ئه‌ده‌بی ، سلیمانی ، ده‌زگای چاپ و په‌خشی سه‌رده‌م .

8- شارۆخ ، عه‌زیز ، 2002 ، چیرۆکی به‌یتی کوردی ، کۆکردنه‌وه‌و ئاماده‌ کردنی چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی په‌روه‌رده ، هه‌ولنیر .

9- مدرس ، مه‌لا عه‌بدالکریمی ، عبدالکریم ، فاتح ، دیوانی نالی ، 1380 هه‌تاوی ، کوردستان له‌ سنه

10- محه‌مه‌د ، میران جه‌لال ، 2009 ، بنیاتی رووداو له‌ روۆمانی کوردیدا ، سلیمانی .

11- مسته‌فا ، ریزان عوسمان ، 2010 ، بنیاتی جوۆره‌کانی رووداو له‌ روۆمانی کوردی باشوری کوردستاندا 1985-1990 ، هه‌ولنیر .

12- مسته‌فا ، عیژه‌دین ره‌سوڵ ، 1989 ، ئه‌ده‌بیاتی نوێی کوردی ، به‌غدا .

13- مسته‌فا ، عیژه‌دین ره‌سوڵ ، 1979 ، لیکۆلینه‌وه‌ی ئه‌ده‌بی فۆلکلۆری کوردی ، زانکۆی سلیمانی

لیستی کتێبه‌ عه‌ره‌بیه‌کان :

14- ت . نصیف ، الدكتور جمیل التکریتی ، موسوعة‌ نظریة‌ الادب ، قضایا الشکل والقصص الشعبي‌ البطولي ، ای . ایسبورغ / ک د کاجی ، ف . ف . کوزینوفا / ای . م . میلیتسکی ، ، بغداد ، سنه‌ 1987 .

15- دیوانی مه‌وله‌وی ، کۆکردنه‌وه‌ی مه‌لا عه‌بدولکه‌ریمی موده‌ریس ، به‌غدا : 1971

سه‌رچاوه‌ ئه‌لیکترۆنییه‌کان :

www.vejinbooks.com سنه : انتشارات کردستان ، 2010 .

16- کلیة‌ الفنون الجمیلة ، القسم التریبة‌ الفنیة ، استاذ الماده‌ فاتن حسین ناجی حسین الطائی 24/5/2014 . WWW.Uobabylon.edu.iq

The event in the poetry of long and short songs in Kurdish folk literature

Dr Azad Mohammed Saed

Department of Kurdish, College of education, Koya University, Erbil, Iraq

Abstrac

Songs are divided into different forms, according to the criteria used between one division: art, songs, folk songs and folk songs i.e. traditional epic dealing with events and things from our worldly world such as man, nature, love, adventure, friendship, war, nostalgia, aspirations, hatred, memories, and masculinity, in addition to its main theme death And a struggle for survival and its attachment to life, on the one hand the characters are the heroes of the epics, most of them are human beings around a human being who cares about his accomplishments and his exploits and his heroic, the epics are concerned with life and problems and passion and the riddle of death and life and the world after death and eternity and A witness to this sees the epic of Gilgamesh, and one of his most important personalities is Gilgamesh, Ankido and Ishtar. This epic was written four thousand years ago in cuneiform in the time of the Sumerian, Assyrian and Babylonian. The first section defines and the concept of poetry, songs, and epics, and in the branch, poetry deals with songs and epics in theory, and in the second topic in the first section, the difference between poetry, songs, and epics, in the second branch of the second topic, the research deals with samples of Kurdish poetry and lyrics. Zj of Kurdish epics, where he concludes with a summary and Balkhatmh in Arabic and English with a list of sources in Kurdish and Arabic.

الحدث في شعر الأغاني الطويلة و القصيرة في الادب الشعبي الكوردي

ملخص

تقسم الأغاني الى اشكالا مختلفة، تبعا للمعايير المستخدمة بين شعبة واحدة هي الفن والاعاني و الأغاني الشعبية والاعاني الفولكلورية أي التقليدية الملحمة تتعامل مع الاحداث و أشياء من عالما الدنيوي مثل الانسان والطبيعة والحب والمغامرة ، والصدقة والحرب والحنين والاماني والحدق والذكريات والرجولة ، إضافة الى موضوعها الرئيسي الموت وصراع من اجل البقاء وتشبته بالحيات ، من الجانب الشخصيات ابطال الملاحم اكثرهم من البشر حول فرد من البشر تهتم بمنجزاته و مآثره وبطولاته ، يهتم الملاحم بالحياة ومشاكل والعاطفة ولغز الموت والحياة وعالم ما بعد الموت والخلود وخير شاهد على ذلك ملحمة الكلكامش ومن اهم شخصياته كلكامش وانكيديو و عشتار ، هذه الملحمة مكتوب قبل أربعة الاف سنة بالخط المسمارية في زمن السومري والاشوري والبابلي ، يتناول البحث الحدث في شعر الأغاني الطويلة والقصيرة و الحدث في الملاحم في الادب الكوردي الشعبي ، حيث يتناول المبحث الأول الفرع الاول تعريف و المفهوم للشعر الأغاني والملاحم ، وفي الفرع يتناول الشعر الأغاني والملاحم من الناحية النظرية ، وفي المبحث الثاني في الفرع الأول الفرق الحدث بين الشعر الأغاني والملاحم ، في الفرع الثاني من المبحث الثاني يتناول البحث نماذج من شعر الأغاني الكوردية ونماذج من الملاحم الكوردية ، حيث يختتم البحث بالخاتمة و الخلاصة باللغة العربية و الإنجليزية مع قائمة المصادر باللغة الكوردية واللغة العربية .